Ўзбекистон Республикаси

Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги

Бухоро давлат университети

Ижтимоий-иқтисодий факультет

“Иқтисодиёт” кафедраси

Ҳимояга рухсат этилди

Кафедра мудири ***и.ф.н.доц.М.А.Орипов***

«____»__________________2014 йил

Битирув малакавий иши

Мавзу: “Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш соҳаларини модернизациялаш йўллари ва самарадорлиги”

Бажарди : **3-1iqt-10 гурухи битирувчиси**

Илмий раҳбар: ***А.Ж.Абдуллаев***

Ҳимоя санаси ***Д.А.К. нинг баҳоси***

«___»___________2014 йил __________________

Д.А.К нинг хулосаси ____

____

____

Бухоро - 2014

Ўзбекистон Республикаси

Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги

Бухоро давлат университети

Ижтимоий-иқтисодий факультет

“Иқтисодиёт” кафедраси

«Тасдиқлайман»

Кафедра мудири ____и.ф.н.доц.М.А.Орипов

«_____»_________2013 й.

Мадиев Улуғбекнинг

битирув малакавий ишига

ТОПШИРИҚ

Битирув малакавий иши мавзуси *“Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш соҳаларини модернизациялаш йўллари ва самарадорлиги”*

1. Университет бўйича буйруқ билан тасдиқланган______________________________

2. Тугатилган ишнинг талаба томонидан топшириш муддати ____________________

3.Тушунтириш хатни таркиби ____

Битирув ишига тегишли саволлар рўйхати:

4. График материалниинг микдори (мухим чизмаларнинг кўрсатгичи билан)

____

5.Илмий маслаҳатчилар: ____

6.Илмий раҳбар: А.Ж,Абдуллаев

7.Вазифани топшириш санаси____

8.Вазифа ижрога қабул ҳилинди____

Талаба имзоси__________________________________

Кафедра мудири имзоси_________________________

Эслатма: Бу вазифа тугалланган ишга илова

МУНДАРИЖА

КИРИШ ………………………………………………………………………….
1-БОБ ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ МАХСУЛОТЛАРИНИ ҚАЙТА ИШЛАШ СОҲАЛАРИНИ МОДЕРНИЗАЦИЯ ҚИЛИШ ЗАРУРИЯТИ ВА НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ……………………
1.1. Қишлоқ хўжалиги махсулотларини қайта ишлаш соҳаларини модернизация қилиш назарий асослари………………………………..
1.2. Пахта ва узум махсулотларини қайта ишлаш соҳаларини модернизация қилиш аҳамияти……………………….

2-БОБ ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ МАХСУЛОТЛАРИНИ ЕТИШТИРИШ ВА УЛАРНИ ҚАЙТА ИШЛАШ ТИЗИМИНИНГ БУГУНГИ ҲОЛАТИ………………………
2.1. Мамлакатимизда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштиришнинг бугунги ҳолати………………………………………
2.2. Пахта ва узим махсулотларини қайта ишлаш иқтисодий самарадорлиги тахлили…………………………………………………

3-БОБ ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ МАХСУЛОТЛАРИНИ ҚАЙТА ИШЛАШ СОҲАЛАРИНИ ТЕХНОЛИГИК МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ ИСТИҚБОЛЛАРИ……………………..
3.1. Қишлоқ хўжалиги махсулотларини қайта ишлаш соҳаларини модернизациялаш йўналишлари……………………..
3.2 Пахта ва узим махсулотларини қайта ишлашда модернизация қилишни рағбатлантириш йўллари………………

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР………………………………...
ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ ………………

Кириш

Битирув малакавий ишининг долзарблиги. Замонавий технологияга эга бўлган кичик корхоналарни очиш ҳисобига янги иш жойларини яратиш ҳозирги куннинг долзарб масалаларидан биридир. Ўзбекистонда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлашга ихтисослашган кичик бизнесни янада ривожлантириш учун қулай потенциал имкониятларимиз мавжуд. Президентимиз И.Каримов қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш саноати ҳолатини танқидий баҳолар экан, қишлоқ жойларида кичик корхоналар ташкил қилиш ҳисобига миллий иқтисодиётимизни янада ривожлантиришга катта аҳамият бердилар.

Шу билан бирга корхоналарда бошқарув самадорлигини ошириш учун замонавий бошқарув кадрлари билан таъминлаш, ишлаб чиқариш манфаатларидан келиб чиққан ҳолда оқилона бозор инфратузилмаларини ташкил этиш, корхоналарда бошқарув механизмларини такомиллаштириб бориш, мамлакат иқтисодиётини модернизациялаш ва ишлаб чиқишни диверсификация қилиш долзарб аҳамиятга эга бўлган муаммолардан ҳисобланади.

Хозирги кунда саноат корхоналарида ишлаб чиқаришни модернизациялаш ва диверсификация қилиш борасидаги ишлар тўлиқ ва тўғри йўлга куйилган деб бўлмайди. Шунинг учун ишлаб чиқаришни модернизациялаш ва диверсификация қилиш масаласини хал қилиш мулк шаклидан каътий назар хар бир корхона олдида тўрган асосий вазифалардан хисобланади.

2010 йилнинг 15 декабрида Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2011-2015 йилларда Ўзбекистон Республикаси саноатини ривожлантиришнинг устувор йўналишлари тўғриси”да N ПҚ-1442 қарори қабул қилинган эди.

2011-2015 йилларда республика саноатини ривожлантиришнинг асосий вазифалари ва устувор йўналишларидан бири сифатида қишлоқ хўжалик маҳсулотларини сифатли ва чуқур қайта ишлаш, жаҳон бозорида доимий

харидоргир бўлган, қўшилган қиймат улуши юқори рақобатдош маҳсулот ишлаб чиқариш, саноат корхоналарини кенг миқёсда модернизация қилиш, техник ва технологик янгилаш, уларни энг замонавий юқори технологик ускуналар билан жиҳозлаш, саноат тармоқларида замонавий илмий ютуқлар ва илғор инновация технологияларини жадал татбиқ этиш, саноат учун юқори малакали кадрлар тайёрлашни кенгайтириш белгиланиб олинган.

2011 йилнинг 10 октябрида Ўзбекистон Республикаси Президенти “2012-2015 йилларда республика озиқ-овқат саноатини ривожлантириш бошқарувни ташкил этишни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-1633 сонли қарорига имзо чекди.

Қарор озиқ-овқат саноати тизимида тармоқ корхоналарини техник ва технологик қайта қуроллантириш, модернизациялаш ва бунинг асосида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлашни чуқурлаштиришни таъминлаш, ички ва ташқи бозорларда рақобатбардош бўлган сифатли маҳаллий озиқ-овқат маҳулотларини ҳажми ва турини кенгайтириш учун инвестицияларни, авваламбор, хорижий инвестицияларни кенг жалб қилиш ва бошқарувни янада такомиллаштириш мақсадида қабул қилинди.

Президенти миз И.А.Каримов табирлари билан айтганда “……афсуски, биз модернизация деганда, кўпинча саноат тармоқларини модернизация қилишни тушунишга ўрганиб қолганмиз. Ҳолбуки, саноат билан бир қаторда иқтисодиётимизнинг қишлоқ хўжалиги каби етакчи соҳасини ҳам модернизация қилиш, унинг таркибига кирадиган деярли барча тармоқ ва ишлаб чиқариш соҳаларининг бутун комплексида техник ва технологик янгилаш ишларини амалга оширишга катта эҳтиёж сезилмоқда[1].”

[1] Prezident Islom Karimovning 2010 yilda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2011 yilga mo‘ljallangan eng muhim ustuvor yo‘nalishlarga bag‘ishlangan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma’ruzasi.

Технолигик модернизация қилиш ишлаб чиқаришни техник жиҳатидан мукаммаллаштириш, ихтисослашувни ривожлантириш, меҳнатни ташкил қилиш ва хўжалик юритиш усулларини яхшилаш билан ишлаб чиқаришни кўп ресурс талаб қилинишини камайтиришга эришилади. Бу эса жамият аъзолари меҳнатининг унумдорлигини ўсишининг муҳим омилларидан бири бўлиб ҳисобланади. Бунда ишлаб чиқаришни ташкил этишда ресурс самарадорлигига эришилиши нафақат бевосита ишлаб чиқариш жараёнига таъсир этувчи, балки улар билан бошқа тармоқларда модернизациялашган, шунингдек маҳсулотни сақлаш ва истеъмол қилиш жараёнларида таъсир қилувчи жадал омиллар ҳисобига амалга оширилади. Масаланинг долзарблигидан келиб чиққан ҳолда қишлоқ хўжалиги махсулотларини қайта ишлаш тизимини тахнологик модернизация қилиш зарурати ортиб бормоқда.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Иқтисодиётнинг реал тармоғи ва тадбиркорликнинг турли соҳалари ривожланишининг назарий ва методологик масалаларини ишлаб чиқишда қуйидаги хорижий олимлар ўз ҳиссаларини қўшганлар: М.Бакетт, Д.Аяцков, Ф.Котлер, Г.Кулик[2] ва бошқалар.

Қишлоқ хўжалиги махсулотларини қайта ишлаш соҳаларини ривожланиши масалалари бўйича И.Н.Буздалова, А.Ф.Демченко, Н.А.Попова, В.В.Милосердова[3] ва бошқалар илмий-тадқиқот ишларини олиб борганлар.

Ўзбекистонда агросаноат мажмуаси тармоқларини ислоҳотлаштириш ва самарали фаолият юритиши масалаларига А.Жўраев, Ф.Назарова, Ф.Қаюмов, Ч.Муродов, Қ.Хасанжонов, Р.Ҳусанов, Н.Хушматов, Т.Фармонов, Қ.Чориев[4] ва

---

[2] Бакет М. Фермер хўжалигини ташкил қилиш ва бошқариш //Тошкент: «Меҳнат». 1998. - 39 б.; Аяцков Д. Верная задача - поставить кооперацию на ноги // Росс. Кооперация. 1999. -№5. - С.2-8.; Котлер Ф. Основы маркетинга: Пер. с англ. –М.: Прогресс, 1990. -736 с.; Кулик Г. Развитию кооперации Правительство придает исключительное значение // Росс, кооперация. 1999. -№1. - С.1-9.

[3] Буздалов И.Н. Возрождение кооперации // Экономика. -Москва. 2005. –С.175.; Демченко А.Ф. Кооперация в животноводстве: проблемы связей и отношений-теория и практика // РУ ВНИИМ. -Москва. 2004. - С.296.; Попов Н.А. Основы формирования единой кооперативной системы в АПК страны. - М..-ЦНТИП и Р, 2005. -С. 157.; Милосердов В.В. Крестьянский вопрос в России: прошлое, настоящее, будущее. -М.: ГУП «Агропресс», 1998. -260 с.

[4] Жумаев О.Т. Кўп укладли иқтисодиёт шароитида мева-сабзавотчилик мажмуида кооперацияни ривожлантиришнинг ташкилий-иқтисодий асослари. Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати.

бошқаларнинг илмий ишлари бағишланган. Бу мазкур йўналишда, айниқса, алоҳида ҳудудларнинг аниқ шарт-шароитларини ҳисобга олган ҳолда илмий тадқиқотларни чуқурлаштириш заруратини келтириб чиқаради.

Битирув малакавий ишининг мақсади. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш соҳаларини технолигик модернизациялаш

йўллари қаратилган илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқот вазифалари. Тадқиқот мақсадидан келиб чиқиб қуйидаги вазифалар белгиланди:

- қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш соҳаларини технолигик модернизация қилиш назарий асослари;

- пахта ва узим маҳсулотларини қайта ишлаш соҳаларини технолигик модернизация қилиш аҳамияти;

- иқтисодиётни модернизациялаш шароитида қайта ишлаш саноатини ривожлантириш:

- ҳудудий инвеститция, маҳаллийлаштириш дастури ва ишлаб чиқариш инфратузилмасининг ривожланиши:

- бухоро вилоятида қишлоқ хўжалигимаҳсулотларни қайта ишлаш саноатининг хозирги ҳолати таҳлили

-Т.: ЎзБИИТИ. 2004. -24 б.; Назарова Ф. Иқтисодиётни эркинлаштириш шариотида Ўзбекистон аграр секторини ривожлантириш истиқболлари. Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. -Т.: ЎзБИИТИ. 2001. -24 б.; Эргашходжаева Ш.Д. Бозор рақобати шароитида қишлоқ жойларида кооперацияни ривожлантиришнинг маркетинг стратегияси. Иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. -Т.: ТДИУ. 2007. -42 б.; Фармонов Т.Х. Ўзбекистон Республикаси фермер хўжаликларини ташкил этиш ва ривожлантиришнинг асосий йўналишлари. Иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. -Т.: 2006. -46 б.; Муродов Ч. Ўзбекистон иқтисодиётини эркинлаштириш шароитида бозор инфратузилмасини ривожлантириш. Иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. -Т.: 2001 -46 б.; Хушматов Н. Фермер хўжаликларини шакллантириш ва ривожлантиришнинг асосий йўналишлари. Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. -Т.: 1994. -21 б; Ҳусанов Р. Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги мустақиллик йилларида: муваффақият ва муаммолар // Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги. -Тошкент, 2001. -№ 5. -Б. 15-18.; Жўраев А.М. Қишлоқ ва ижтимоий ҳаёт. -Т.: Меҳнат. 1992. -200 б.; Каюмов Ф.К. Эффективность АПК в условиях перехода к рынку. -М.: ИПО полиграмм. 1991. -330 с.; Чориев К.А. Проблемы аграрного ресурсного потенциала в условиях перехода к рынку. -Т.: Фан. 1992. -120 с.

- вилоятда 2012-2015 йилларда озиқ-овқат саноатини ривожлантириш йуналишлари

- бухоро вилоятида гўшт ва сут маҳсулотларни қайта ишлашга ихтисослаштирилган янги замонавий корхоналарни куриш ҳамда мавжудларини модернизация ва реконструкция қилиш

- бухоро вилоятидаги мева-сабзавот,полиз маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналари таҳлили ва экспорт салоҳиятини ошириш йуллари

Битирув малакавий иши кириш, 2 та боб, хулоса ва таклифлар, фойдаланилган адабиётлар рўхати ҳамда иловалардан ташкил топган.

Битирув малакавий ишининг кириш қисмида таҳлил этилган мавзунинг долзарблиги, ишнинг мақсади, вазифалари ва таркиби ёритилган.

1-БОБ. ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ МАҲСУЛОТЛАРИНИ ҚАЙТА ИШЛАШ СОҲАЛАРИНИ ТЕХНОЛИГИК МОДЕРНИЗАЦИЯ ҚИЛИШ ЗАРУРИЯТИ ВА НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

1.1. ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ МАҲСУЛОТЛАРИНИ ҚАЙТА ИШЛАШ СОҲАЛАРИНИ ТЕХНОЛИГИК МОДЕРНИЗАЦИЯ ҚИЛИШ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Ўзбекистон иқтисодиётининг аграсаноати мажмуида иқтисодий муносабатлар тизимини ислох тубдан қилиш шароитида бозор муҳитидаги ўзгаришларга тезроқ мослашадиган янги бошқарув тизимларини барпо этиш билан бирга корхоналарда бозорни бошқариш дастаклари ва усулларини самарали ўзлаштирирришини таъминлаш кейинги йилларда республикамизда рўй бераётган иқтисодий ўзгаришлардаги муҳим йўналишлардан бири ҳисобланади.

Таҳлиллар Ўзбекистон иқтисодиётида хўжалик юритишнинг янги шаклларини ўзлаштираётган корхоналарнинг, жумладан пахта тозолаш ва қайта ишлаш саноати тизимидаги корхоналарнинг ҳали бозорни бошқариш дастаклари ва усулларини етарлича ўзлаштирмаганлиги, кўп ҳолларда эскича ёндашувлардан воз кеча олмаётганлигини кўрсатмоқда. Бу эса уларнинг фаолиятига ўзининг салбий таъсирини ўтказмоқда. Шу сабабли ҳам, мамлакатда бозор ислоҳотларини янада чуқурлаштириш шароитида турли хил мулкчилик ва хўжалик юритиш шаклларининг пайдо бўлиши ишлаб чиқариш харажатларини камайтириш, товар маҳсулотини фойдали сотиш ва тақсимлаш ҳамда шу тариқа фойданинг кўпайиши, инвестицияларнинг самарадорлигини таъминлаш, корхонанинг рақобат мавқеини мустаҳкамлаш ва маҳсулотнинг рақобатбардошлигини ошириш, асосий фондларни янгилаш, технологик қайта жиҳозлаш ва бошқа вазифаларни амалга оширишга тобора кўпроқ эҳтиёж сезаётганлиги маълум бўлмоқда.

Бугунги кунда иқтисодиётни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилаш, унинг рақобатдошлигини кескин ошириш, экспорт салоҳиятини юксалтиришга қаратилган муҳим устивор лойиҳалар амалга оширилаётган шароитда аҳолининг 60 фоиздан кўпроқ аҳоли қишлоқ жойларда яшаши ва аграр тармоқда 23 фоиз меҳнар ресурсларининг банд бўлиши тармоқда етиштирилаётган қишлоқ хўжалиги махсулотларини қайта ишлаш мухим аҳамият касб этишини кўрсатади.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишловчи соҳага кирувчи тармоқларни ривожлантириш республика иқтисодиёти учун жуда зарур. Мамалакатда амалга оширилган ислоҳотларга қарамасдан қишлоқ жойлардаги аҳолининг маҳсулотларини сотиб оладиган ва улар учун керакли товарларни етказиб берадиган тизим етарли даражада ривожланмаган.

Президенти И.Каримов табирлари билан айтганда "…..ҳалигача қишлоқда бир томондан, фермерлар ва деҳқонлар етиштирадиган маҳсултларни шартномавий нархларда сотиб оладиган иккинчи томондан, қишлоқ аҳолисига зарур товарлар, асбоб-ускуна ва материаллар етказиб берадиган инфратузилма тармоғи яратилмаган [5] "лиги натижасида ёки мавжудларининг самарали ишламаслиги тармоқнинг самарадорлигига салбий таъсир этади. Етиштирилган маҳсулотларнинг бир қисмининг нобуд бўлишига олиб келади. Маҳсулотнинг ўз вақтида сотилмасдан қолган иккинчи бир қисми эса анъанавий усулларда қуритилади, консервация қилинади. Бу маҳсулотлар асосан оила мақсадлари учун ишлатилади ва қишлоқ хўжалигида меҳнат қилаётган оилаларнинг даромадининг қисман кам бўлишига сабаб бўлади.

Бу борада айниқса, вино, шарбатлар, мева, сабзавот консервалари, гўшт ва сут маҳсулотларидан саноат маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи тармоқларни ривожлантириш асосий йўналишлар сифатида қаралиши ҳамда уларни айта

---

[5] I.A.Karimov "Erishilgan marralarimizni mustahkamlab, islohotlar yo'lidan izchil borish – asosiy vazifamiz"// Xalq so'zi 2004 y. 10 fevral.

ишлаш тармоқлари технологик модернизация қилиниши мақсадга мувофиқ бўлади.

Назарий жиҳатдан модернизация бу – (“модерн”- замонавий) иқтисодиёт субъектларини такомиллаштириш, янгилаш ва техник технологик қуроллантириш яъни замон талабига мослаштиришдир.

Қишлоқ хўжалигида қайта ишлаш соҳаларини технологик модернизация қилиш қишлоқ хўжалиги махсулотларини қайта ишловчи тармоқлар моддий техник базасини замонавийлаштириш ҳамда қайта ишлаш усул ва услубларини заман талаблари даражасига етказиш тушунилиб, бунда жаҳон базоридаги рақобат курашида бардош бера оладиган юқори самарадорликка эга бўлган замонавий усул ва услублар асос қилиб олинади.

Бозор муносабатларига ўтиш шароитларида модернизация қилиш моҳияти ва унинг омилларини аниқлаштириш зарурияти туғилади. Иқтисодий адабиётларда аграр ишлаб чиқаришни қайта ишлаш соҳаларини технолигик модернизация қилишнинг моҳияти махсулот бирлиги ҳисобида ишлаб чиқариш харажатларининг даражаси асосида аниқланиши қайд этилади. Қишлоқ хўжалиги махсулотларини қайта ишлашга қуйидаги бир нечта омиллар таъсир кўрсатиб, уларни 2 та йирик гуруҳга ажратиш мумкин. Жумладан ижтимоий – иқтисодий ҳамда ташкилий-ҳуқиқий омиллардир (1-расм).

Қишлоқ хўжалигида банд бўлган аҳоли сонининг ошиши қайта ишлаш соҳасини технологик модернизация қилишга тадбиркорларни ундамайди, сабаби меҳнат ресурслари ўртасида рақобат муҳитининг мавжудлиги кам ойлик маошга ҳам ишлашга тайёр ишчилар билан таъминлайди. Натижада тадбиркор замонавий, ҳам ҳаражатли, меҳнат унумдорлиги юқори ва ҳам меҳнат кучи сарфланадиган техника технологияни жорий қилишдан кўра арзон ишчини ишлатишдан манфаатдор бўлади. Қайта ишлаш тармоғида банд бўлган ишчиларнинг юқори малакага эга бўлиши технологияларни жалб қилишда ҳаражатларни камайтирса, аксинча кадрлар малакасининг пастлиги уларни

замонавий технологиядан фойдаланиш учун малака ошириш ҳаражатларини ҳам келтириб чиқаради, бу эса тадбиркорни технологик модернизация қилиш жараёнига таъсир кўрсатади.

1-расм. Қайта ишлаш тизимини технолик модернизация қилишга таъсир этувчи омиллар

Иқтисодиёт тармоқларида қайта ишловчи рақобатдош субъектнинг пайдо бўлиши натижасида, рақобат кураши технологик модернизация қилишга мажбур қилса, ҳудуднинг ривожланиш даражаси (инфратузилма обйектлари ривожи, электр, йўл, таъмирлаш ва бошқа соҳалар) модернизациялаш жараёнига тўғридан - тўғри тасир кўрсатади.

Кредитлаш тизимининг ривожланиши, имтиёзли кредит линялари очилиши, кредитлаш тизимининг соддалаҳтирилиши ҳар қандай мулк эгасини замонавий техника билан қуроланиши учун замин яратиб беради, ҳамда технологик модернизациялаш жараёнини тезлаштиришига ҳизмат қилади.

Солиқ имтиёзлари капитал эгаларини рағбатлантирувчи механизм бўлиб, ундан самарали фойдалаган ҳолда қайта ишлаш соҳасини модернизация қилишга ва даромад манбааини кўпайтиришга ундайди.

Қишлоқ хўжалиги қайта ишлаш тармоқларида молиявий ҳолатининг заифлиги соҳани технологик модернизация қилишга салбий таъсир кўрсатиши, инвестицияларнинг киритилиши уларни фаол бўлишини рағбатлантиради ва қайта ишлаш соҳаси замон талаблари даражасида ривожланади.

Қишлоқ хўжалиги табиий шароитларга боғлиқлиги сабабли қайта ишлаш соҳаларини ҳом ашё билан таъминлаш масаласида мавсумийлик ҳарактеридаги фаолият олиб боради, баъзи ҳолларда даромад йилда бир марта амалга оширилиб капиталнинг ликвидлигини камайтиради. Бундай шароитда давлатнинг дотация ва субсидялари ёрдамида тармоқни технологик модернизация қилиш имконияти пайдо бўлади яъни модернизациялаш жараёни давлатнинг қўллаб кувватлаш дастурларига боғлиқ ҳолда ривожланади.

Қайта ишлаш тармоғини технологик модернизация қилишга таъсир этадиган омиллардан яна бири бу ҳуқуқий мёрий асослар бўлиб, ҳар қандай фаолиятнинг қонун билан ҳимоя қилинганлиги ва қонуннинг амал қилиш механизми ишлаб чиқилганлигига бевосита бўғлиқ. Капитал эгаси қонун билан ҳимоя қилинмаган фаолиятдан ҳавфсираган ҳолда фаолият қилишдан манфаатдор эмас.

Қайта ишлаш соҳаларининг ривожланишига, уларнинг технологик модернизация қилиш жараёнига маҳсулот етиштирувчилар билан муносабатлари бевосита таъсир кўрсатиб, маҳсулот етиштирувчилар ва қайта ишлаш тармоғи маъсуляти ва мажбуриятларини қай даражада бажаришига,

ўзаро ишончга боғлиқ бўлиб қолади. Замонавий технологиялар билан қуролланган аммо, ҳом ашё билан ўз вақтида таъминланмаган кархонада самарадорлик паст бўлиб, технологияларни ривожлантирищдан манфаатдорликни ҳис қилмайдилар. Ва аксинча маҳсулот етиштирувчиларнинг ўз вақтида ҳом ашё билан таъминлаши, фойдани максималлаштириш мақсадида замонвий технологияларни жалб қилишга ундайдиган омил саналади.

Мамлакатда яратилган инновацион муҳит замонавий, янгиликларнинг, ихтироларнинг яратилишини молиялаштириш ҳолати қайта ишлаш соҳаларига ҳам бевосита таъсир кўрсатиб, мамлакат ҳудудидаги инновацоин лойиҳаларни молиялаштириш орқали технологик модернизациялаш имкониятини пайдо қилади.

Жумладан узумни қайта ишлаш соҳасида моддий техник базасини ҳамда технологияларини модернозация қилиш замон талаблари даражасида узумчилик махсулотларини (вино, арок, каняк….) ишлаб чиқаришни, уларнинг ички талаб ва ташқи бозорда рақобатбардошлигини оширишни таъмин этади.

Қишлоқ хўжалигида етиштирилган маҳсулотларни қайта ишловчи соҳалар қуйидагилардан иборат бўлиб, ҳар бирининг ривожланиш даражаси, моддий техник базаси, технологик модернизация қилиш тажриба ва амалий қадамлари ҳамда ҳар бирига яратиб берилган имкониятлар турличадир. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишловчи тармоқлар қуйидагилардан иборат:

- пахта тозлаш заводлари;
- консерва заводлари (балиқ, гўшт);
- пиллани қайта ишлаш фабрикалари;
- сут ва гўштни кайта ишлаш корхоналари;
- Ёғ-мой ишлаб чиқариш корхоналари;
- мава шарбатлари, вино, коняк каби маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи заводлар;
- жунни, канопни қайта ишлаш корхоналари;
- шакар ишлаб чиқарувчи корхоналар;

- тамаки маҳсулотлари ишлаб чиқариш корхоналари;
- озиқ-овқат саноати;
- терини қайта ишлаш корхоналари;
- ун ва ун маҳсулотлари ишлаб чиқариш корхоналари;
- пахтадан трикатаж махсулотларини ишлаб чиқарувчи кархоналар ва бошқалар киради.

Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи соҳа мураккаб таркибга эга. Ҳар бир маҳсулот тури ёки бир-бирини тўлдирувчи маҳсулотлар бўйича қишлоқ хўжалигининг ўз корхоналари мавжуд. Албатта айрим маҳсулотларни республикада чуқур қайта ишлаш даражаси юқори эмас. Масалан, республика қишлоқ хўжалигининг асосий экин турларидан бири бўлган пахта хом ашёсининг 100 фоизи дастлабки қайта ишлаш (пахта толасини чигитдан ажратиш ва тойлаш)дан ўтади. Аммо уни чуқур қайта ишлашнинг даражаси катта эмас. Бундай турли туман корхоналарга умумий баҳо бериш юзаки бўлиб қолганлигидан келиб чиққан ҳолда техник экин сифатида пахта ва тез бузулувчи маҳсулот сифатида узумни қайта ишлаш соҳаларини тўликроқ ўрганишга эътибор қаратамиз.

Пахта саноати мамлакатимиз қишлоқ хўжалигининг асосини ташкил этгани ҳолда ЯИМнинг 9 % ини ташкил этмоқда. Лекин пахта хом ашёсини ярим тайёр ҳолда ёки хом ашё сифатида эхпорт қилиниётганлиги тармоқда самарадорлик даржасини пасайтириб, 7-10 баробар капитал ютқазилаётганлигини кўришимиз мумкин бўлади.

Шундан келиб чиққан ҳолда пахтани қайта ишлаш тармоқларини технологик модернизация қилиш зарурати давр талабига айланиб, аввало мавжуд моддий техник базани янгилаш, эски қайта ишлаш тизимидан воз кечиш, уларнинг жаҳон талаби даражасида қайта ишланиши ва рақобатбардошлигини ошириш, шунингдек замонавий технологиялар ёрдамида тайёр маҳсулот экспорт қилиш соҳаларини ривожлантириш долзарблик касб этмоқда.

Ундан ташқари мамлакатимиз шароитида узум маҳсулотини етиштириш ва қайта ишлаш технологиялари базаси яратилган бўлиб, экспорт имкониятлари кенглиги, тармоқда таъсир этувчи барча омиллардан самарали фойдаланган ҳолда маҳсулотни диверсификация қилиш имкониятлари яратилган.

Аммо бугунги кунда узум ва узумчилик маҳсулотларини фақатгина МДҲ мамлакатларига экспорт қилинаётганлиги, мавжуд узум боғларида етиштирилаётган маҳсулотларнинг 30-40 % товарлилик даражасини йўқолиб бораётганлиги, соҳада замонавий технологиялар ёрдамида мавжуд имкониятлардан тўлиқ фойдаланган ҳолда барча узум маҳсулотини қайта ишлашни йўлга қўйиш талаб этилади.

Хулоса қилиб, айтганда қишлоқ хўжалиги махулотларини қайта ишлаш соҳаларини технологик модернизация қилиш жараёни иқтисодий тузулмалар ўзгаришининг жадал кечаётган ҳозирги шароитда муҳим амалий масала ҳисобланиб, бундай фаолиятларни давлат қўллаб қувваталаш дастаклари ёрдамида амалгам ошириш, технологик модернизация қилиш жараёнига таъсир этадиган омилларнинг бирортасига таъсир этиш орқали замин яратиб бериш мақсадга мувофиқ бўлади.

Шу нуқтаи назардан қишлоқ хўжалиги корхоналарида пахтачилик ҳамда узумчилик соҳасини иқтисодий самарадорлигини ошириш ҳамда сифатли маҳсулот етиштириш, сақлаш, қайта ишлаш, сотиш жараёнларида шаклланаётган ташкилий-иқтисодий муносабатларни такомиллаштириш, моддий техник базасини юксалтириш масаласини асосий вазифалар қаторига олиб чиқиш долзарб вазифадир.

1.2. ПАХТА ВА УЗИМ МАҲСУЛОТЛАРИНИ ҚАЙТА ИШЛАШ СОҲАЛАРИНИ ТЕХНОЛИГИК МОДЕРНИЗАЦИЯ ҚИЛИШ АҲАМИЯТИ

Мамлакатда мавжуд (18 млн.киши атрофида меҳнат ресурслари, шундан 23 % ёки 4,1 млн.киши қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш қайта ишлаш соҳаларида банд) аҳолини иш билан таъминланишида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи соҳаларнинг ўрни ва роли беқиёс. Бу тармоқларни ривожлантириш мамлакатда ишсизлик муаммосини юмшатади ва унга барҳам бериш имкониятларини кенгайтиради, етиштирилаётган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари нобуд бўлишининг олдини олади.

Қишлоқ ва сув хўжалиги маълумотларга кўра, ҳозирги кунда етиштирилаётган баъзи турдаги қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг 30 фоизда товарлилик даражаси пастлигича қолмоқда. Бунинг барчаси эса қайта ишлаш соҳаларини ривожлантириш, мавжудларини техногик янгилаш, модернизация қилишнинг аҳамиятини оширмоқда.

Буларнинг барчаси иқтисодиётимизни барқарор ривожлантириш мақсадида кейинги пайтда қабул қилинган бир қатор фармон ва қарорларда ҳам ўз аксини топмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 18 ноябрьдаги иқтисодиётнинг реал сектори корхоналарини молиявий соғломлаштириш, модернизациялаш, техник ва технологик жиҳатдан янгилаш жараёнига тижорат банкларининг маблағларини кенгроқ жалб қилишни йўлга қўйишга қаратилган. «Иқтисодиёт реал сектори корхоналарининг молиявий барқарорлигини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида» [6] ги ва 2008 йил 28 ноябрдаги «Иқтисодиётнинг реал сектори корхоналарини қўллаб-кувватлаш, уларни барқарор ишлашини таъминлаш ва экспорт салоҳиятини ошириш чора-тадбирлари дастури тўғрисида» [7] ги Фармонлари иқтисодиёт тармоқларида фаолият юритаётган корхоналарнинг замонавий тусга кириши, жаҳоннинг технологик етук корхоналари билан рақобатлаша оладиган даражада ривож

[6] “Халқ сўзи” газетаси. 2008 йил. 19 ноябр.

[7] “Халқ сўзи” газетаси. 2008 йил.29 ноябр.

топиши мамлакат ижтимоий-иқтисодий ҳаётидаги аҳамияти муҳимлигидан далолат бермоқда.

Малумки, пахта тозалаш саноати мамлакатимиз иқтисодиётида сезиларли ва салмоқли ўрингa эга. Чунки, ушбу пахта тозалаш саноати хом ашё етказиб берувчи пахта хом ашёсини етиштирувчи қишлоқ хўжалик корхоналари билан бир томондан, иккинчи томонда ўзи хом ашё етказиб берувчи сифатида тўқимачилик ва ёғ-мой саноати корхоналари билан чамбарчарс боғлиқ.

Пахта хом ашёси етиштирувчи пахтачилик тармоғи қишлоқ хўжалигида етакчи тармоқлардан бири ҳисобланади. Пахтачилик масаласининг сиёсий, ижтимоий ва иқтисодий томонларини ажратиб кўрсатиш мумкин. Сиёсий нуқтаи назарда пахта кичик комплексини самарали фаолият олиб бориши кўп жиҳатларда давлатнинг мавқеи ва салоҳиятини, унинг жаҳондаги таъсирини таъминлайди.

Ижтимоий жиҳатдан қараганди пахтачилик Республика иқтисодиётида ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлиб, Республика аҳолисининг катта қисми бандлиги ва даромадларини таъминлайди. Пахтачилик иқтисодий томондан олиб қаралганда пахта етиштирувчи хўжаликлар ва уни қайта ишловчи корхоналарни мамлакатни ривожланишига қўшаётган ҳиссаси, ишлаб чиқариш тузилмаларини шакллантираётганлиги, пахта етиштириш ва уни қайта ишлаш корхоналарига йўналтирилаётган инвестициялар ҳажми ва йўналиши билан ажралиб туради.

Ўзбекистонда реал иқтисодиётнинг кўпчилик тармоқлари қайсидир жиҳатдан пахтачилик билан боғлиқ ҳолда ривожланади. Пахтачиликдан келиб чиқилган ҳолда республиканинг худудлари ва улардаги тармоқлар ривожланишининг динамикаси белгиланади

Ўзбекистон Жаҳон бозорида юқори ликвидли маҳсулот – пахта толаси, линт, ўлик тола ва бошқа пахта маҳсулотларини сотади. Шу жиҳатда пахта маҳсулотларини сотиш республикамизга чет эл валютаси тушишининг

манбаларидан биридир. Бу Ўзбекистоннинг Жаҳон бозорларидаги самарали фаолиятини таъминлайди.

Пахта хом ашёсини қайта ишлашдан олинадиган маҳсулотлар тўқимачилик ва бир қатор озиқ-овқат, кимё, фармацептика саноати маҳсулотлари ишлаб чиқариш учун асосий хом ашё тури ҳисобланади. Пахта толасидан тўқимачилик саноатида калава ип, газламалар, трикотаж буюмлари ишлаб чиқарилади.

Пахта линтидан вата (тиббиёт момиғи), сунъий шойи, целлюлоид, фото ва кино плёнкалари, қоғоз,турли лаклар ва бошқалар тайёрланади. Тола чиқиндиларидан иссиқ кийимлар учун пахта, қаттиқ коғоз олинади.

Пахта чигитидан истеъмол ёғи турлари олинади. Мойи сиқиб олинган чигит чиқиндиларидан совун, алиф, глицерин ва бошқалар олинади. Ҳатто ғўзанинг барги, чаноғи ва пояси чорва молларига ем-хашак ва аҳоли тимонидан ёнилғи сифатида ишлатилади (2-расм).

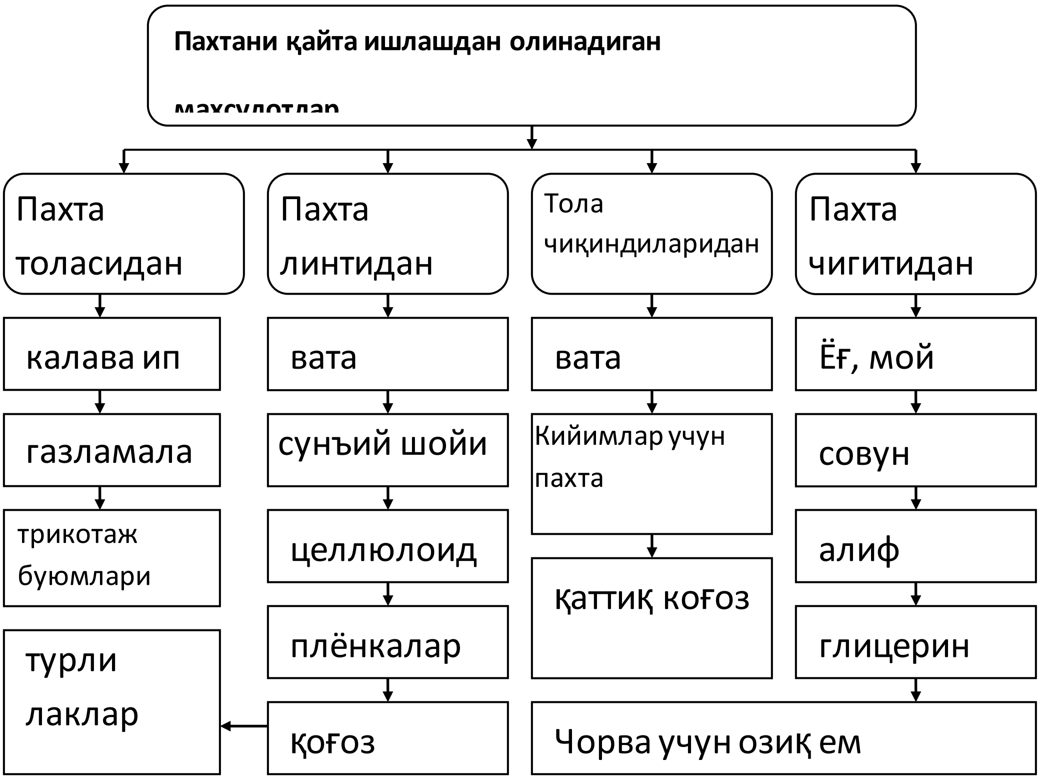

2-расм. Пахтани қайта ишлашдан олинадиган маҳсулотлар

Республикамизда кейинги йилларда ўртача ҳар йили етиштирилаётган 3,4-3,6 миллион тонна пахта хом ашёсини қайта ишлашдан 1,10 – 1,15 миллион тонна пахта толаси олинмоқда. Ҳозирги кунда 350-400 минг тонна пахта толаси мамлакатимизнинг ўзида қайта ишланиб, ички истеъмолни қондириб, 600-650 минг тоннаси экспорт қилинмоқда. Шундан келиб чиққан ҳолда . пахтани қайта ишлаш тармоқларининг ривожланиши, мавжуд потенциалнинг тўлиқ фойдаланилиши ҳамда самарасиз сарф бўлаётган ресурсларнинг тежалиши учун тармоқни технологик модернизация қилиш мамлакатнинг ривожланиши, аҳолининг доимий даромад манбааига эга бўлиши, ҳамда мамлакат валюта захирасининг бойишига ҳизмат қилиши билан аҳамиятли бўлиб, Республикадаги пахта тозалаш саноати корхоналарини монополиядан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёнларини чуқурлаштириш, корхоналарнинг мустақиллигини кенгайтириш, хорижий ва маҳаллий инвестицияларни кенг жалб этиш асосида уларнинг ишлаш механизмларини замон талаблари даражасига кўтариш мақсадга мувофиқдир.

Ундан ташқари тез бузулувчан ҳамда тезлик билан қайта ишлашга муҳтожлик сезадиган қишлоқ хўжалиги махсулотларидан бири бу узум ҳисобланади. Узумни қайта ишлаш саноати юқори даромад келтирувчи соҳа бўлганлиги боис, соҳада инвестицион фаолликни яратиш имконияти жуда кенг ҳисобланади. Бу эса ўз навбатида тармоқни модернизациялаш ва ишлаб чиқаришни диверсификациялаш тадбирларини амалга оширишни енгиллаштиради. Чунки, узумни қайта ишлаш орқали ундан иккиламчи хом ашё ишлаб чиқариш, тармоқ даромадлилик даражасини ошириш билан бир қатор ижтимоий масала, хусусан янги иш ўринларини яратиш каби муҳим муаммони ҳал этади. Мамлакатимиз аграр соҳасида амалга оширилаётган ижгимоий-иқтисодий ислоҳотлар тизимида узумчилик ўзига хос ўрин тутади. Унинг асосий вазифаси йил давомида аҳолини қимматбаҳо истеъмол махулотлари, саноатни эса хом ашё билан таъминлашдан иборатдир. Узум

маҳсулоти киши организми учун алмаштириб бўлмайдиган витаминлар, кислоталар, оқсил ва бошқа минералларга бой.

Президентимизнинг 2006 йилда қабул қилинган “Мева-сабзавотчилик ва узумчилик соҳасидаги иқтисодий ислоҳотларни чуқурлапггириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармонида мева-сабзавот ва узум маҳсулотларини ишлаб чиқариш, қайта ишлаш ва сотишга ихтисослашган агросаноат фирмаларини ташкил этиш ва фаолият йўналишларини белгилаш соҳанинг устувор йўналиши сифатида белгилаб берилди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йилдаги “Озиқ-овқат экинлари экиладиган майдонларни оптималлаштириш ва уларни етиштиришни кўпайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармонда эса кутиладиган сув танқислиги ҳамда иқлимдаги глобал ўзгаришларни ҳисобга олган ҳолда тармокда экологик тоза ва рақобатбардош маҳсулотларни етиштириш, қайта ишлаш корхоналарини таъмирлаш ва модернизациялаш, янгиларини ташкил этиш йўли билан аҳолининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига бўлган эҳтиёжини тўлароқ қондириш ва уларни экспорт ҳажмини ошириш вазифалари белгилаб берилди.

Ҳозирги кунда республикада 12658 та узумчиликка ихтисослашган фермер хўжаликлари фаолият кўрсатмоқда. Уларга бириктирилган токзорларнинг умумий майдони 84,2 минг гектарни ташкил этиб, шундан 63,7 минг гектари ҳосилли токзор ҳисобланади. Шундан 20,5 минг гектари (жами токзорлар майдонларининг 24,3 фоизи, ҳосилли токзорларнинг эса 32,1 фоизи) виночилик тармоқларининг эҳтиёжларини қондирувчи саноатбоп токзор ҳисобланади.

Бугунги кунда Ўзбекистон Марказий Осиёда узум махсулотларини етиштириш ва уни қайта ишлащдан олинадиган маҳсулотларнинг асосий ишлаб чиқарувчилари ҳисобланади. Чунки республикамиздаги қулай табиий-иқлим шароити маҳсулотларни етиштириш, сақлаш ва узоқ масофаларга жўнатишда юқори чидамлиликка эга бўлган майиз, шунингдек, турли хилдаги вино, шарбат, концентрат, коньяк ва шампан виноларини ишлаб чиқари учун сифатли хом ашё етказиш имконини беради. Республикамизда бугунги кунда узумнинг

37 нави районлаштирилган.Шунингдек, мамлакатимизда узум махсулотларини қайта ишлаш ва қайта ишловчи корхоналар фаолиятини мувофиқлаштириш вазифаси ягона ихтисослашган “Ўзвиносаноатхолдинг” холдинг компаниясига юклатилган.

Маълумки, республикамизда қайта ишланган узумчилик махсулотларининг 30 фоизи ички бозорни таъминлаш имконини беради. Шунинг учун маҳсулот сотишда ташқи бозорларни эгаллаш холдинг компаниясининг асосий вазифаларидан бири ҳисобланади. Бугунги кунда компания томонидан ишлаб чиқарилаётган виночилик махсулотлари экспортининг асосий улуши Россия Федерациясига тўғри келади (60 фоиз). Қозоғистон, Қирғизистон, Туркманистон ва Украина мамлакатлари ҳам махсулотларни сотишнинг барқарор бозори ҳисобланади. Биргина 2010 йилда компания томонидан 9429,3 минг АҚШ доллари қийматидаги маҳсулот экспорт қилинган. Экспорт қилинган маҳсулот қиймати 2006 йилда 7749,9 минг АҚШ долларини ташкил қилган бўлиб, бу кўрсаткич 2007 йилда 2006 йилга нисбаган 1,2 мартага ошган.

Умуман олганда узум етиштириш ва уни қайта ишлашдан қуйидаги асосий йўналишлар таркиб топади: хўраки ва қуритиладиган узум етиштириш ҳамда бирламчи, виночилик, шарбат маҳсулотлари, турли хил концентратлар ҳамда консервалар ҳамда иккиламчи маҳсулотлар ишлаб чиқариш йўналишидир,

Ана шундай технологияларни такомиллаштириш ҳамда модернизация қилиш соҳада иккиламчи махсулотлар самарадорлигини кўпайтиради, тармоқнинг рақобатбардошлигини ошириб, ижтимоий-иқтисодий муоммоларнинг ҳал бўлишига ҳизмат қилади.

Узум маҳсулотларини етиштириш ва қайта ишлаш тармоғининг ўзига хос хусусиятлари қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши хусусиятларининг таркибий қисми сифатида тармоқда ишлаб чиқаришини модернизациялаш, ишлаб чиқаришни диверсицификациялаш орқали юқори даромадли соҳага

айлантиришда тармоқнинг ўзига хос хусусиятларини эътиборга олишни талаб этади.

Юқоридаги ҳолатлардан келиб чиққан ҳолда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини жумладан пахта ва узумни қайта ишлаш соҳаларини технолок модернизация қилишнинг аҳамияти қуйидаги ҳолатларда намоён бўлади.

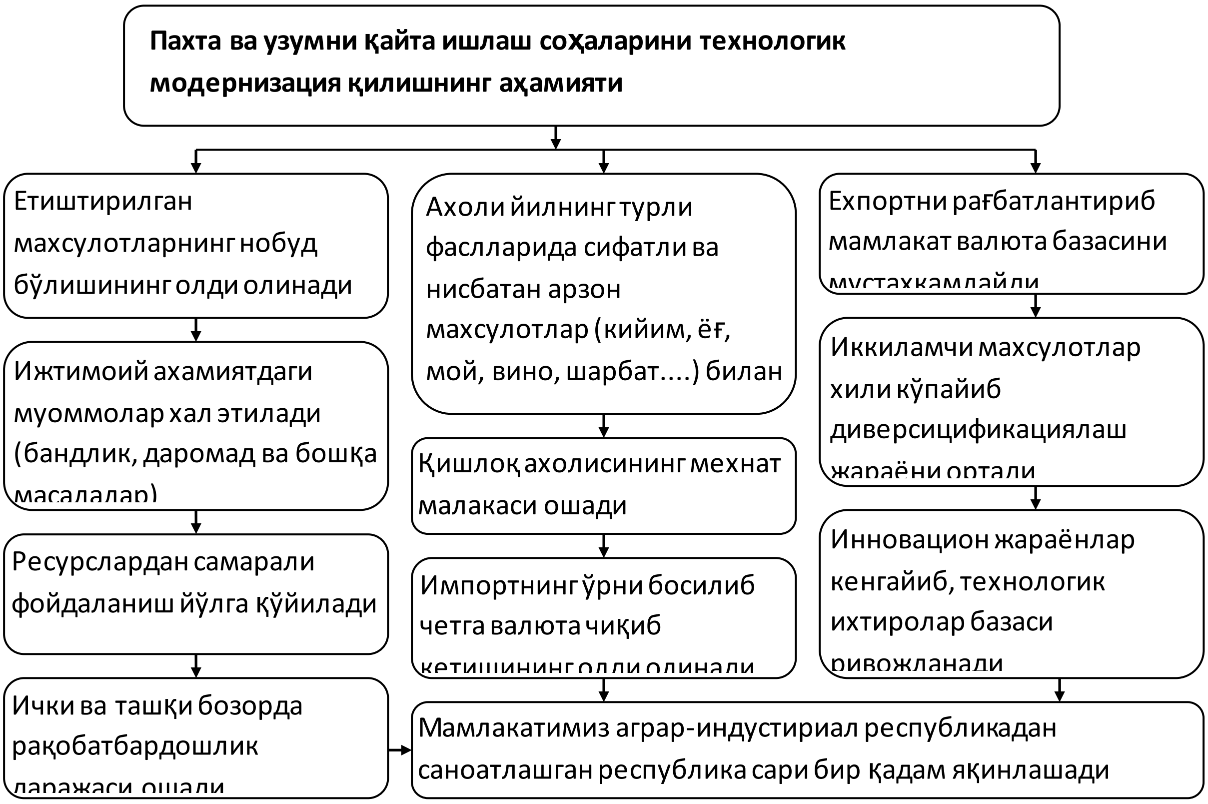

3- расм. Пахта ва узумни қайта ишлаш соҳаларини технологик модернизация қилишнинг аҳамияти

Пахта ва узумни қайта ишлашнинг аҳамийтидан келиб чиққан ҳолда енг долзарб муоммолар бартараф этилишига ёрдамлашади ҳамда уларнинг самарадорлик кўрсаткичлари ўсишига ҳизмат қилади.

Ўзбекистон Республикасининг геополитик жойлашувига кўра тўғридан-тўғри денгизга чиқувчи транспорт каридорига эга эмас ва шунинг учун ўз маҳсулотини портларга олиб бориш учун қўшни давлатлар худудидан ўтувчи

маршрутлар бўйича жўнатишга мажбурдир. Бу эса, табиийки, экспорт қилинаётган пахта толасининг таннархи ва сифатида акс этиб, унинг рентабеллигини пасайтирмоқда. Республикамизда олиб борилаётган изчил иқтисодий сиёсатнинг йўналишларидан бири пахта тозалаш саноати корхоналарини модернизация қилиш, техник ва технологик янгилаш, инновацион технологияларни кенг жорий этиш асосида ўзимизда қайта ишланган тайёр махсулотларни экспорт қилиш орқали дунё бозорида мавқеини мустаҳкамлашдан иборатдир.

1.3. ИҚТИСОДИЁТНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ ШАРОИТИДА ҚАЙТА ИШЛАШ САНОАТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Қишлоқ хўжалиги мамлакатимиз иқтисодиётининг мухим тармоғи хисобланади. Бу тармоқаҳолининг озиқ-овқатмаҳсулотларига, саноат тармоқларининг хомашёга булган талабини кондиради. Шу боис иқтисодий ислохотларнинг бошиданок аграр сиёсатимизнинг асосий вазифаси сифатида қишлоқ хўжалигини ривожлантириш, пахта яккахоким лигидан возкечиш, озиқ-овқатмаҳсулотлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш, қишлоқ хўжалигида қайта ишлаш саноати мажмуасини шакллантириш кабилар белгилаб олинди ва бу борада кўплаб ютук ларга эришилди.

Дархақикат, мамлакатимизнинг қулай ва серқуёш иқлими ҳамдагеографик жойлашуви кўплаб қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш имконини беради. Энг асосий вазифа эса— бу табиий имконият дан оқилона фойдаланиб, хорижий инвестицияларни, айниқса, Транс Миллий Корпорация (ТМК) лар ни ушбу тармоқда жалб этиш оркали қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштиришни кўпайтириш, бу маҳсулотларни қайта ишловчи саноат корхоналарини шакллантириш ҳамда бу соҳада техник ва технологик янгилашга каратилган инновацион, илмий-тадкикот ва тажриба конструкторлик лойихаларни амалга оширишдир.

Сунгги йилларда тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг аграр тармоқда кирувчи окимлари ва ТМКлар кизикиши ошиб бориши ҳам бу

борадаги мақсадларга эришишимизда узига хос воситалардан бири булмокда. Бунга муайян маънода жахонда кечаётган катор омиллар ҳам сабаб булмокда:

- биринчидан, йирик истеъмол бозорига эга булган Бразилия, Хитой, Хиндистон ва Корея Республикаси каби мамлакатларда Иқтисодий Усиш суръатлари тезлашиши аҳолининг гўшт, балиқ ва сут маҳсулотлари сингари озиқ-овқат товарларга талабни оширди. Баъзи холларда ривожланаётган мамлакатлардан озиқ-овқат импортига зарурият тугдирди;

- иккинчидан, жахонда хусусан Бразилия, АКШ ва Европа Иттифоки мамлакатлари хкуматлари томонидан биоёнилги ишлаб чиқарилишининг рагбатлантирилиши ривожланаётган мамлакатларда шакаркамиш, дон маҳсулотлари ва ёг (мой) берадиган уруглар етиштириш учун инвестициялар ҳажми ошишига олиб келди;

- учинчидан, сунгги йилларда озиқ-овқат нархининг кескин кутарилиши натижасида гуруч маҳсулотлари етишмовчилиги ва баъзи ривожланаётган мамлакатларнинг бу каби маҳсулотлар экспортига чекловлар урнатиши кишок хўжалигида «янги инвестор»ларни вужудга келтирди. Корея Республикаси, Саудия Арабистони ва Бирлашган Араб Амирликлари каби мамлакатлар хукуматлари ва кўпгина компаниялари узларида экин ерлари етишмаслиги ва ирригацияни ривожлантиришга сув танкислиги каби сабаблар туфайли хориж қишлоқ хўжалигига инвестициялар киритмокдалар.

Республикамиз ҳудудларида чорвачилик маҳсулотларини тайёрлаш, киска муддатли сақлаш, ташиш ва қайта ишлаш борасидаги техника, технологиялари етишмаслиги билан бирга, ушбу муаммолар хал бўлиши ҳам масалани узил- кесил ечмайди. Чунки, маҳсулотни сотиш борасидаги реал муаммолар бунга тусик бўлади. Шу боис маҳсулотларни «ишлаб чиқариш - қайта ишлаш сотиш» занжирида сотиш ва харид қилишнииг самарали механизмларини вужудга келтириш зарур.

Гўшт ва суг маҳсулотлари бозори коньюнктураси узгариши натижасида энг кўпИқтисодий зарар кураётган томон бу чорвадордир. Чунки аксарият холларда бозорлардан (йирик бозорлар) узокда жойлашган деҳкон бозор узгаришига тез мослаша олмайди. Кўп холларда маҳсулотни яқинрок маҳаллий бозорларга олиб

чикади ва мазкур бозорларда маҳсулот микдори ортиб бахо пасайишидан биринчи навбатда чорвадор зарар куради. Ёки маҳсулотни бозорга чиқаришга умуман имкони бўлмайди.

Айни пайтда, гўшт ва сут маҳсулот- ларини истеъмолчиларга етказиш тизими талаблар даражасида шаклланмаганлиги боис маҳсулот ишлаб чикарувчи хўжалқилар, шунингдек, истеъмолчилар ҳам бирдай зарар курмокда. Ушбу муаммоларни хал этиш йуналишларига эътибор каратадиган булсак:

- гўшг ва сут маҳсулотларини деҳкондан кичик улгуржихарид қилишни ривожлантириш, харидор (фойда олиш учун чакана сотиш мақсадида харид қилувчи хусусий шахслар, тадбиркорлар ва қайта ишловчи корхоналар) билан деҳкон ва фермер хўжаликлари уртасидаги узаро иқтисодий муносабатларни такомиллаштириш каттаахамиятга эга;
- деҳкон бозорлари оркали маҳсулотларни сотиш ва ишлаб чикарувчидан бевосита жойида тузилган фьючерс шартномалари асосида харид қилиш амалиётини ривожлантириш давр талабига айланиб бормокда;
- йирик шахарларда супермаркетлар оркали сут ва гўштмаҳсулотларини сотиш билан бирга, жихозланган сут маҳсулотлари сотиш дуконларини ташкил этиш лозим;
- замонавий сақлаш тармоғи, музлаткичлар билан жихрзланган омборларга, хизмат курсатиш инфратузилмаси ва савдо шароитига эга булган тайёрловчи ва қайта ишловчи тадбиркорлик субъектларини ривожлантиришни рагбатлантириш долзарблик касб этмокда.
- Агарда бозорда шаклланган ҳолатга эътибор каратадиган булсак, кўп холларда чакана савдога олиб чикиш деҳконда вақт ва имконият йуклиги, бозорлар узоклиги сабабли транспорт ва бозорда савдо қилиш билан боғлик харажатлар нисбатан Юқорилиги боис, чакана савдо хисобидан оладиган фойда микдорининг кескин камайишига олиб келади. Айниқса, сут ва сут маҳсулотларининг деҳкон хўжаликлар томонидан етиштирилиши деҳконнинг хар куни тайёр маҳсулотни бозорга олиб чикиш имкониятини чеклайди. Сут маҳсулотларининг сифати бузилиш муддати кун эмас, балки соатлар билан белгиланиши, ташишдаги

мураккабликлар, маҳсулотни тайёрлашдаги муаммолар ишлаб чиқаришнинг ривожланишига тусик, булувчи мухим масалалардан хисобланади.

Бугунги куда чорвадор қайта ишловчи билан яхши муносабатда эмас, яъни кўп холларда қайта ишловчи корхоналар томонидан махрулотнинг нисбаган паст бахоларда сотиб олиниши, харид қилиш пайтида маҳсулот сифатини пасайтириб курсатишга уриниш, харид қилинган маҳсулот учун уз вақтида туловлар амалга ошмаслиги, айниқса, деҳқонхўжаликлари учун накд пул билан савдо қилищдаги муаммолар туфайли қайта ишловчи корхоналарга булган ишончи пасайиб борган.

Чорвачилик маҳсулотлари етиштирувчи деҳкон ва фермер хўжаликлари билан гўшт ва сут махрулотларини қайта ишлаш корхоналари фаолиятиниИқтисодий боглаш ҳамдамаҳсулотетиштирувчиларни рагбатлантириш мақсадида қайта ишлаш корхоналари томонидан маҳсулот етиштиришни мунтазам бунаклаш механизмини ишлаб чикиш ва амалиётга жорий этиш лозим. Бунда маҳсулот етиштирувчилар чорвадорларга йил давомида етказиб бериладиган маҳсулот учун тузилган шаргномлар асосида маҳсулот кийматининг камида 50 фоизи микдорида бунаклаш мақсадга мувофик. Бу чорвадор деҳкон учун қайта ишловчига нисбатан ишонч туйгусини шакллаширищда жуда мухим;

Маълумки бугунги кунда деҳконхўжаликлари томонидан етиштирилган гўшт ва сут маҳсулотларининг аксарият киисми қайта ишловчиларга эмас, балки деҳконбозорлари оркали сотилади. Бунда катор сабаблар бўлиши билан бирга, асосий ва мухим сабаблардан бири - бу накд пул билан савдо кдилиши имконияти хисобланади. Демак, ушбу вазиятни хисобга олмасдан туриб, деҳконхўжаликлари билан қайта ишловчи субъекглар уртасидагаИқтисодий муносабатларни яхши йўлга куйиш мумкин эмас,

Шунинг учун ҳамқайта ишловчи корхоналар томонидан деҳконхўжаликларидан харид қилинган гўшт ва сут маҳсулотлари учун туловларни накд пулларда амалга ошириш йулларини кидириш лозим. Шунингдек, маҳсулот учун туловларнинг бир қисмини деҳконхўжаликлари учун очилган банк пластик карта- ларидаги тулов тизимини ҳам жорий этиш мумкин бўлади;

Бу тадбирлар сут ва гўштмаҳсулотлари сифатининг яхшиланишига олибкелади ва

бундан биринчи навбада қайта ишловчилар манфаатдор бўлади.

Юқорида тилга олинган масалаларнинг хал этилиши чорвадор деҳдконнинг қайта ишловчи саноат корхоналари биланИқтисодий муносабатлари яхшиланишига олиб келиб, ушбу тадбирлар томонлар манфаатларига тўлиқ мос келади.

Қишлоқ аҳолиси учун зарур шарт-шароитлар яратиш, уларнинг фаровонлигини таъминлаш, энг аввало, қишлоқ хўжалиги соҳасида амалга оширилаётган ҳуқуқий ислоҳотларнинг амалий натижалари билан боғликдир.

Ўзбекистон учун сувдан фойдаланиш ва сувни тежаш технологиялар муҳим аҳамиятга эга. Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида шароити ўхшаш бўлган бошқа мамлакатларга нисбатан сезиларли даражада кўп сув сарфланади. Шу билан бирга қишлоқ хўжалик товар маҳсулоти ишлаб чиқарувчилар ажратилаётган лимитнинг камлиги ва сув учун тўловларнинг юқори эканлигидан шикоят қилишади. Шунинг учун ҳам босқичма-босқич бўлса ҳам томчилатиб суғориш усулига ўтиш зарур. Томчилатиб суғориш нафақат суғориш, балки ўсимликларни озиқлантириш ҳам ҳисобланади. Бунда ўғитлар далага сочиб юборилмасдан сувда эритилади. Мос равишда ҳам ўғит, ҳам сув иқтисод қилинади. Агар очиқ усулда сабзавот етиштиришда томчилатиб суғоришни ривожлантириш тўғрисида гапиришга ҳали эрта бўлсада, иссиқхона хўжалигида уни тўла қўллаш мумкин. Катта идиш(бочка) ва сув беришни созлайдиган жиҳоз билан пластик трубалардан иборат оддий томчилатиб суғориш қурилмасининг нархи қарийб 400 АҚШ долларини ташкил қилади. Унинг самараси қандай? Ўзбекистондаги иссиқхоналарда сабзавотларнинг ўртача ҳосилдорлиги бир кв.метрдан 5-7 кг ни ташкил қилади, 10 кг ҳосил олиш эса жуда яхши кўрсаткич ҳисобланади ва бунга ҳар доим ҳам эришилмайди. Энг оддий томчилатиб суғориш қурилмасидан фойдаланиш бир кв.метрдан кафолатли равишда 10 кг ҳосил олиш имконини беради, қўлланилаётган ўғитлар таркибини тўғри танлаш натижасида эса бундан ҳам юқори ҳосил олишга тўла имконият яратилади. Ўзбекистонда деҳқон хўжаликлари асосий мева ва сабзавот маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи

хўжаликлар ҳисобланадилар. Одатда уларнинг ер майдонлари 0,2 га.дан катта бўлмайди. Бу хўжаликлар ҳеч қачон қайси муддатларда қандай навларни етиштириш, қандай агротехник тадбирларни қўллаш зарурлигини ўзаро келишмайдилар. Фермер хўжаликларига нисбатан ҳам шундай таърифни бериш мумкин. Фермерларда майдони 1 гектардан 5 гектаргача бўлган боғлар бўлиб, боғнинг қайси қисмида қандай кўчат ўтқазиш, қандай ўғит қўллашни уларнинг ўзлари ҳал қиладилар. Бунинг натижасида ҳорижий ишлаб чиқарувчилар билан солиштирилганда жуда кам ҳажмда турли навлардаги мева ва сабзавотлар етиштирилади. Бу қайта ишлаш корхоналарига хомашё сотиб олиш ва нобарқарор ишлаб чиқариш билан боғлиқ қийинчиликларни келтириб чиқаради.

Агар хорижий қишлоқ хўжалиги товар маҳсулоти ишлаб чиқарувчиларининг маҳсулотларига, масалан, бизнинг бозорларда сотилаётган олмаларга эътибор берилса, барча мевалар бир хил ёрқин рангли, катталиги жиҳатдан бир хил, доғсиз ва бир хил даражада пишган, ҳашоратлар билан зарарланмаган эканлигини кўриш мумкин. Бу олмалар «кимёвий усулда» етиштирилганлиги, бизда етиштирилган олмалар каби мазаси йўқлиги ва бошқа масалалар тўғрисида узоқ муҳокама қилиш мумкин. Лекин бундай олмаларни етиштиришда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини ташкил қилиш ўғитлардан кўра кам рол ўйнамайди.

Бугунги кунда мева-сабзавот маҳсулотлари етиштириш соҳасига индустриал технологиялар кенг миқёсда кириб келмоқда. Бу нафақат ҳамма жойда машина ва механизмларни қўллашни, балки йирик кўламли ишлаб чиқаришнинг юқори самарадорликка эга эканлигини англатади. Масалан, 500 кг. олмани сақлаш ҳам, ташиш ҳам, қайта ишлаш ҳам фойдали эмас. 50 тонна бўлиши бу– бошқа масала. Бунда талаб юқори бўлган олма навлари бозорда уларни истеъмолчилар кутган пайтда бўлиши лозим. Чунки ташқи бозорда рақобат сезиларли даражада ва у ички бозорда ҳам кучайиб бормоқда.

Мева ва сабзавотларнинг қандай навлари қайта ишлаш саноати учун муҳим аҳамиятга эга. Шундай помидорлар борки, сифатли шарбат олиш мумкин бўлмаган олмалар каби улар томат пастаси ёки кетчуп ишлаб чиқариш учун умуман тўғри келмайди. Бундан ташқари “унчалик тўғри келмайдиган” хомашёнинг ишлатилиши унинг сарфини кўпайтириб юборади ва маҳсулот таннархини ошириб юборади. Томат пастаси ишлаб чиқаришда қуруқ массаси миқдори қайта ишлаш саноати талабига жавоб берадиган даражадаги помидорнинг ишлатилиши хомашё сарфини 20% гача камайтириш имконини беради. Лекин, ҳозирча мева-сабзавотларни қайта ишлаш соҳасидаги корхоналар хомашё сотиб олищдан ҳам кўра моддий-техника ресурслари сотиб олишга кўпроқ харажат қилмоқдалар.

Маркетинг ёндашуви билан ишлаб чиқариш қувватларини мақбуллаштириш муаммоси бевосита боғланган. Замонавий корхона рентабелли бўлиши учун мавсум давомида камида 5 минг тонна мева-сабзавот хомашёсини қайта ишлаши лозим. Ундан кам миқдордаги хомашёни қайта ишлаш фойдали эмас. Ўртача ҳосилдорлик 25 тонна/га бўлганда бундай корхона 200 гектар майдоннинг ҳосилини қабул қилиб олишга қодир бўлади. Бундан кам ишлаб чиқариш қувватига эга бўлган жиҳозлар дунё бўйича деярли ишлаб чиқарилмайди. Жуда кўп турдаги саноат жиҳозларининг ишлаб чиқариш қуввати суткасига 150-600 тонна хомашёни қайта ишлашга етади.

Ўзбекистонда мева ва сабзвотларнинг ҳосилдорлиги паст, бу экинларни етиштиришга ҳар бир хўжалик томонидан ажратилган майдон эса 3-5 гани ташкил этади. Бу мева-сабзавот ишлаб чиқаришга ихтисослашган ҳар бир фермер, айниқса, деҳқон хўжалиги учун қайта ишлаш учун ўз қувватларига эга бўлиш иқтисодий жиҳатдан самарасиз эканлигини англатади. Ҳатто йирик хўжаликлар агар ўзларига қайта ишлаш жиҳозларини ўрнатсалар ҳам ўз хомашёлари билан буни уддалай олмайдилар. Шунинг учун ҳам қишлоқ хўжалик ва саноат корхоналарининг ўзаро ҳамкорлиги қандай ва нима асосда амалга оширилиш лозим деган савол пайдо бўлади. Қайта ишлаш корхонаси

битта фермер хўжалигига тегишли бўлиши мумкин, лекин бунда у уни ташқаридан хомашё билан таъминлаш билан шуғулланишига, ёки бошқача қилиб айтганда, бозордан хомашё сотиб олишига тўғри келади. Фермерлар гуруҳи ҳам кооператив ёки ҳиссадорлик асосида қайта ишлаш корхонасининг эгаси бўлиши мумкин. Бундай ҳолатда ҳам корхонани иқтисодий самарали юклама билан таъминлаш учун бошқа ишлаб чиқарувчилардан хомашё сотиб олишга тўғри келсада, фермерлар фойдали асосда ўзлари етиштирган мева ва сабзавотларни имтиёзли шароитларда қайта ишлаб олиш имкониятига эга бўладилар. Бунга қўшимча равишда қайта ишлаш корхонасининг таъсисчи-фермерлари саноат маҳсулотини сотишда даромад оладилар ҳамда қайта ишлаш ҳажмларини оширишдан манфаатдор бўладилар ва бу билан ягона занжирни мустаҳкамлайдилар. Агар бозор тўғрисида маълумотга эга бўлинса, нафақат замонавий технологиялардан фойдаланиш, балки анъанавий технологиялардан ҳам тўла фойдаланиш мумкин. Масалан, Европа мамлкатларига(Буюк Британия, Белгия) қуритилган помидор экспорт қилувчи тадбиркорлар бор. Помидорларни қуритиш табиий шароитда қуёш нурлари остида амалга оширилади. Дарвоқе, бундай анъанавий технология энг арзон ҳисобланади. Албатта, помидорнинг ҳамма нави ҳам яхши қоқи бўлмайди, сифатли якуний маҳсулот олиш учун помидор мевалари энг юқори сифатга эга бўлиши зарур. Бундан ташқари бозорнинг ўзини ҳам катта сиғимли деб бўлмайди. Лекин кейинги пайтларда кўп гапирилаётган экспортни диверсификациялашнинг муваффақияти ҳорижий бозорларда ўз ўрнини топиш қобилиятига боғлиқ.

“Аграр секторни тубдан ислоҳ қилиш ва жадал ривожлантириш муаммолари ислоҳотларнинг дастлабки босқичида ҳамда Ўзбекистоннинг бозор иқтисодиётига ўтиш стратегиясида ҳал қилувчи аҳамият касб этади. Биз қишлоқнинг устун даражада ривожланишини таъминлашни, қишлоқ хўжалигини сифат жиҳатидан янги асосларга қайта тиклашни ўз олдимизга

мақсад қилиб қўйдик"[8] деб таъкидлаган Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримов. Бугунги кунда давлат қишлоқ хўжалигида бозор иқтисодиёти муносабатларини барпо этиш мақсадида ислоҳотлар мажмуасини ишлаб чиқди ва уларнинг ҳуқуқий асосларини ҳам яратмоқда. Мустақилликнинг дастлабки йилларидан 2010 йилгача бўлган давр мобайнида мамлакатимизда қишлоқ ҳаётини, қишлоқ хўжалиги соҳасини ривожлантириш, қишлоқдаги ижтимоий ва иқтисодий масалаларни ҳал қилишга қаратилган Ўзбекистон Республикасининг 57 та қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 100 га яқин фармон ва қарорлари, ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 100 дан ортиқ қарорлари қабул қилинганлиги мамлакат ҳукуматининг қишлоққа, унинг аҳолисига, унинг ривожига эътибор қанчалик юқори эканлигидан далолат беради.

Бунга куйидаги Ўзбекистон Республикаси қонунлари, Президент фармонлари ҳамда қарорлари ва хукумат қарорларияққол мисол бўла олади.

Ўзбекистон Республикасинингқонунлари:

- "Корхоналар тўғрисида"ги;
- "Мулк тўғрисида"ги;
- "Ижара тўғрисида"ги;
- "Тадбиркорлик тўғрисида" ги;
- "Давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш тўғрисида" ги;
- "Инвестициялар тўғрисида" ги;
- "Чет эл инвестициялари тўғрисида" ги ;
- "Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида" ги;
- "Ер кодекси";
- "Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида" ги;
- "Меҳнат кодекси";
- "Қишлоқ хўжалик корхоналарини санация қилиш тўғрисида"ги;
- "Қишлоқ хўжалик кооперативлари (ширкатлар) тўғрисида"ги;

[8] Каримов И.А., "Ўзбекистон иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш йўлида. Т.: Ўзбекистон,

- “Фермер хўжалиги” ги;
- “Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида”ги, Вазирлар Маҳкамасининг “Қишлоқ хўжалик маҳсулотлари конрактацияси шартномаларини тузиш ва бажариш тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш тўғрисида”ги қарори, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Иқтисодий ислоҳотларни янада чуқурлаштириш, хусусий мулк манфаатларини ҳимоя қилиш ва тадбиркорликни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ва бошқа фармонлари шулар жумласидандир. Мамлакатимизда давлат раҳбарлигида қишлоқ хўжалигини молиялаштириш, кредитлаш ҳамда солиқлар тизимлари ишлаб чиқилиб, улар ҳаётга босқичма-босқич татбиқ қилинмоқда. Давлат, шунингдек, фан, техника, илғор ва самарали технологиялар тизимларини тармоқ миқёсида ишлаб чиқишга ҳам, қишлоқ аҳолисини ижтимоий ҳимоя қилишга ҳам раҳбарликни амалга оширмоқда.

Бугунги кунда, Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигида бозор иқтисодиёти тамойилларини шакллантиришда ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш соҳаси субъектларини шакллантириш, ривожлантиришга катта эътибор берилмоқда. Қишлоқ хўжалигида асосий капиталга киритилаётган инвестициялар қиймати ҳам муттасил ўсиш тенденциясига эга бўлмоқда. Аграр тармоқда амалга оширилаётган туб иқтисодий ислоҳотлар ва таркибий ўзгаришлар натижасида қишлоқ хўжалигининг асосий иқтисодий кўрсаткичлари барқарор ўсиб бормоқда.

Жахон тажрибаси ва мамлакатимизда босиб утилган Иқтисодий ислохотлар боскичлари натижалари йирик ва кичик қишлоқ хўжалиги корхоналари биргаликда фаолият курсатиши мақсадга мувофик эканлигини курсатмокда. Қишлоқ хўжаликтармоқларини техник ва технологик янгилаш буйича курилаётган чоралар давомида 2011 йилнинг биринчи ярмида 71,6 гектар майдонда 187 та иссикхона ташкилқилинди. Қишлоқ хўжаликмаҳсулотларини қайта ишлаш буйича минитехнологиялар ва ихчам ускуналар харид қилиш учун кичик бизнес субъектлари, фермер хўжаликлари ҳамда агрофирмалара

3,9 миллиард сумлик кредитлар такдим этилди. Қишлоқ хўжаликмаҳсулотлари ишлаб чикарувчиларнинг эхтиёжларини таъминлашни яхшилаш учун лизинг асосида «ТТЗ» тракторлари ва бошка техникалар етказиб берилди. Бундан ташкари, мева-сабзавот маҳсулотларини сақлаш буйича қишлоқ хўжалик корхоналарининг моддий-техника базасини мустахкамлаш мақсадида 9,9 минг тонна сигимга эга 11 та янги мева-сабзавот омбори ва совитиш камералари ишга туширилди.

Банк томонидан қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлайди ган минитехнологиялар ва ихчам ускуналар сотиболиш буйича умумий киймати 15,1 млрд сумлик 147 та лойиха молиялаштириш хисобига 1114 та, 1,8 млрд сум кредитга томчилатиб сугориш буйича 18 та лойиха жорий этилган.

Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида замонавий янги ишлаб чиқаришларни ташкил этиш, амалдагиларни янада ривожлантириш ва такомиллаштириш кенг куламли шартшароитларни таказоэтади. Шунга кура, фикримизча, бозор муносабатларини шакллантириш ва янада чуқурлаштириш шароитида ишлаб чиқариш инфратузилмасининг ривожла- нишини давлат томонидан тартибга солиш ва рагбатлантириш мухим шартлардан бири хисобланади. Ушбу жараёнларни самарали ташкил этиш эса улар асосида ётувчи объектив конуниятларни ўрганиш ҳамда назарий коидаларни асослашни такозо этиб, уларни қуйидаги йуналишларда амалга ошириш мақсадга мувофикдир:

- Иқтисодиетнинг баркарор ҳамда жадал тараққий топиши учун қулай шарт-шароитлар яратувчи замонавий ишлаб чиқаришни илдам ривожланишини таъминлаш;
- мамлакат минтакаларининг табиий ҳамдаИқтисодий салоҳиятидан самарали фойдаланиш, янги иш уринларини шакллантириш ва аҳолининг, айниқса, ёшларнинг бандлигини, одамларнинг даромадларини ошириш ва фаровонлигини юксалтиришга имкон берувчи инфратузилма объектларини ишга тушириш;

- хусусий товар ишлаб чикарувчилар томонидан уз фаолиятларини самарали ва тулаконили ташкил этилишини таъминлаш масрадида зарур ишлаб чиқариш инфратузилмаси объектларини ишга тушириш ва ривожлантириб боришларини рагбатлантириш;
- корхоналарда янги технологияларни жорий этиш имконини берадиган ишлаб чиқариш инфратузилма объектларини ташкил этиш;
- узининг жойлашуви, табиий ва Иқтисодий салоҳияти ҳамда бошка жихатлари буйича миллий ва халкаро аҳамиятга эга булган, истиқболли ҳудудларни мақсадга мувофик ривожлантиришда ишлаб чиқариш инфратузилмаси имкониятларидан кенг фойдаланиш;
- Иқтисодиётда баркарор усиш суръатларини таъминлаш, хусусан, юзага келган ёки келиши мумкин булагн инкирозли ҳолатларнинг олдини олиш ёки салбий окибатларини бартараф этишда ишлаб чиқариш инфратузилмасидан узига хос дастак сифатида фойдаланиш;
- Мамлакат Иқтисодиёти тармоқлари ва ҳудудларини истиқболда ривожлантариш борасидаги дастурларнинг сама рали амалга оширилишини таъминлаш.
- Шунингдек, Инирозга карши дастурга киритилган кушимча ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилма объектларини куриш ҳамда ишга тушириш лойихалари амалга оширилишини жадаллаштириш.

Истиқболда ҳам мамлакатимиз Иқтисодиётининг мухим тармоқларидан бирибулган қишлоқ хўжали гини баркарор ривожлантириш учун қуйидаги тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофик: табиий- Иқтисодий салоҳиятдан оқилона ва самарали фойдаланиш мақсадида аграр секторнинг минтакавий ва тармоқ таркибини такомиллаштириш; инвестициялар, айниқса, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар хисобига қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш ва ишлаб чиқаришни замонавий технологиялар билан тубдан янгилаш асосида кушимча киймати Юқори булган тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кенгайтириш қишлоқ жойларда хизмат курсатиш инфратузилмасини ривожлантириш ва қишлоқ хўжалиги

маҳсулотлари ишлаб чикарувчилар уртасида ракобат мухитини шакллантириш; замонавий сугориш технологиялари ва сугориш буйича чет эл тажрибасини ўрганиш ҳамда амалиётга жорий этиш оркали сув ресурсларидан оқилона фойдаланишга ва шуоркали ернинг мелиоратив ҳолатини яхшиланишига эришиш; қишлоқ хўжалигида маҳсулот ишлаб чика ришни ташкил этиш ва маҳсулот ларни эркин сотишлари учун янада кенгрок имкониятлар яратиш ва бошкалар.

1.3. ҲУДУДИЙ ИНВЕСТИТЦИЯ, МАҲАЛЛИЙЛАШТИРИШ ДАСТУРИ ВА ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ИНФРАТУЗИЛМАСИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ

Миллий Иқтисодиётнинг мутаносиб ва баркарор усишини таъминлаш, уни модернизациялаш ва аҳоли бандлигини ошириш кўп жихатдан ишлаб чиқариш инфратузилмасининг ривожланганлик даражасига боғлик.

Бундан ташқари республикада қайта ишлаш даражасининг паст эканлигининг энг асосий сабабларидан яна бири бу - корхоналар учун йил давомида хом-ашё билан мунтазам равишда таъминлаш имкониятининг мавжуд эмаслиги ёки бошқача айтганда сақлаш омборхоналарининг етарли даражада эмаслигидир.

Иқтисодиётимизда ишлаб чиқариш инфратузилмаси хизматларига булган эхтиёжни тўлиқ ва самарали кондириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 31 октябрдаги “2012-2015 йилларда Республика озиќ-овќат саноатини янада ривожлантириш ва бошќарувни такомиллаштириш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида” махсус дастур ишлаб чиқилган булиб, у Иқтисодиёт тармоқлари ва мамлакатимиз ҳудудларини истиқболли ривожлантириш буйича амалга оширилаётган дастур билан узвий боғликдир.

Таъкидлаш жоизки, бу дастўрни амалга ошириш мақсадида 85 та инвестиция лойхасини жорий этиш ва бу ишларга барча манбалар хисобидан карийб 7 миллиард доллар йуналтириш мулжалланмокда. Бу чора-тадбирларнинг барчаси пировардида мамлакатимиз Иқтисодиётининг жадал

суръатлар билан усиши учун замин яратади. Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида замонавий янги ишлаб чиқаришларни ташкил этиш, амалдагиларни янада ривожлантириш ва такомиллаштириш кенг куламли шартшароитларни **таказо** этади. Шунга кура, фикримизча, бозор муносабатларини шакллантириш ва янада чуқурлаштириш шароитида ишлаб чиқариш инфратузилмасининг ривожла- нишини давлат томонидан тартибга солиш ва рагбатлантириш мухим шартлардан бири хисобланади.

1.1-жадвал

Республика ҳудудларида гўшт, сут ва мева-сабзавот маҳсулотларини саноат усулида қайта ишлаш даражаси[9]

Ҳудудлар	Гўштни қайта ишлаш, %	Сутни қайта ишлаш, %	Мева-сабзавотни қайта ишлаш, %
Қоракалпоғистон Республикаси	2,8	4,6	3,2
Андижон	2,5	10,2	1,5
Бухоро	***2,2***	***6,1***	***3,7***
Жиззах	1,2	5,0	6,1
Қашқадарё	2,3	6,5	5,7
Навоий	3,1	3,2	2,3
Наманган	3,0	18,7	14,7
Самарқанд	3,5	7,7	17,8
Сурхондарё	2,0	2,0	1,5
Сирдарё	2,0	3,0	4,9
Тошкент	11,0	12,7	4,0
Фаргона	2,5	5,1	1,5
Хоразм	1,4	1,0	1,2
Республика бўйича:	**4,1**	**6,7**	**6,3**

[9]Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлигининг 2013 йил январ холати маълумотлари.

Ушбу жараёнларни самарали ташкил этиш эса улар асосида ётувчи объектив конуниятларни ўрганиш ҳамда назарий коидаларни асослашни такозо этиб, уларни қуйидаги йуналишларда амалга ошириш мақсадга мувофикдир:

- Иқтисодиетнинг баркарор ҳамда жадал тараққий топиши учун қулай шарт-шароитлар яратувчи замонавий ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфра- тузилманинг илдам ривожланишини таъминлаш;
- мамлакат минтакаларининг табиий ҳамдаиқтисодий салоҳиятидан самарали фойдаланиш, янги иш уринларини шакллантириш ва аҳолининг, айниқса, ёшларнинг бандлигини, одамларнинг даромадларини ошириш ва фаровонлигини юксалтиришга имкон берувчи инфратузилма объектла- рини ишга тушириш;
- хусусий товар ишлаб чикарувчилар томонидан уз фаолиятларини самарали ва тулаконили ташкил этилишини таъминлаш масрадида зарур ишлаб чиқариш инфратузилмаси объектларини ишга тушириш ва ривожлантириб боришларини рагбатлантириш;
- корхоналарда янги технологияларни жорий этиш имконини берадиган ишлаб чиқариш инфратузилма объектларини ташкил этиш;
- узининг жойлашуви, табиий ва Иқтисодий салоҳияти ҳамда бошка жихатлари буйича миллий ва халкаро аҳамиятга эга булган, истиқболли ҳудудларни мақсадга мувофик ривожлантиришда ишлаб чиқариш инфратузилмаси имкониятларидан кенг фойдаланиш;
- Иқтисодиётда баркарор усиш суръатларини таъминлащ, хусусан, юзага келган ёки келиши мумкин булагн инкирозли ҳолатларнинг олдини олиш ёки салбий окибатларини бартараф этишда ишлаб чиқариш инфратузилмасидан узига хос дастак сифатида фойдаланиш;
- мамлакат Иқтисодиёти тармоқлари ва ҳудудларини истиқболда ривожлантариш борасидаги дастурларнинг сама рали амалга оширилишини таъминлаш.

Мамлакатимизда ишлаб чиқариш инфратузилмасининг ривожланишини давлат томонидан тартибга солиш ва рагбатлантиришнинг йуналишлари буйича кенг

микёсдаги чора-тадбирлар амалга оширилмокда. Хусусан:

- замонавий ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилманинг илдам ривожланишини таъминлаш;
- шу асосдаИқтисодиётнинг баркарор ҳамда жадал тараққий топиши учун қулай шарт-шароитлар яратиш;
- республика минтакаларининг табиий ҳамдаИқтисодий салоҳиятидан самарали фойдаланиш ва х.к.
- Бозор муносабатлариничуқурлаштириш шароитида хусусий товар ишлаб чикарувчилар томонидан уз фаолиятларини самарали ва тулаконли ташкил этилишини таъминлаш мақсадида зарур ишлаб чиқариш инфратузилмаси объектларини ишга тушириш ва ривожлантириб боришларини рагбатлантирищда давлатнинг иштироки мухим хисобланади.
- Ишлаб чиқариш инфратузилмасини фаолият курсатаётган корхоналар ва янгидан ташкил этилаётган корхоналарнинг транспорт коммуникацияларига (автомобиль ва темир йул линиялари), электр энергиясига
- (электр узатиш линиялари, кичик станциялар ва бошкалар), газ ва тех ник сув таъминотига булган эхтиёжларидан келиб чикиб, янги конларни узлаштириш ва саноат корхоналари куриш буйича йирик инвестиция лойихаларини амалга ошириш билан узаро боғликликда ривожлантириш назарда тутилади.
- Шу билан бирга, фаолият курса таётган, модернизация қилинаёттан ва янгидан ташкил этилаётган саноат корхоналарининг автомобиль ва темир йулларга уланишини таъминлашга доир бир катор чора-тадбирлар назарда тутилганки, бу автомобиль ва темир йул оркали юк ташишни енгиллаштиради.
- Телекоммуникациялар ва ахборот технологияларини ривожлантириш буйича хукумат карорларининг амалга оширилиши ҳудудда, айникса, қишлоқ туманларида ишлаб чиқариш корхоналари вааҳолининг ушбу

хизмат турлари билан таъминланганлик даражасини оширади.

- Шунингдек, Инирозга карши дастурга киритилган кушимча ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилма объектларини куриш ҳамда ишга тушириш лойихалари амалга оширилишини жадаллаштириш чора-тадбирларининг ҳудудий дастурларини ишлаб чикиш белгилаб берилган.
- Давлатимиз томонидан олиб борилаётган бундай чора-тадбирлар ишлаб чиқариш, транспорт ва мухандислик- коммуникация инфратузилмаси тармоқларининг республика қтисодиёти тармоқлари ва ҳудудларини истиқболда ривожланиши негизида янги иш жойлари яратилиши, аҳолининг бандлиги ва турмуш даражаси узлуксиз усиб бориши таъминланади.

Озик – овкат саноатидаги юксалиш мамлакатимизда амалга оширилаётган изчил ислохотларнинг яккол натижасидир.

- Мамлакатимизнинг иктисодий жихатдан янада тараккий этиши, ахоли турмуш даражасининг ошиши саноат истикболи узвий боглик. Республикамизнинг хар бир худудида саноатни ривожлантириш буйича хукукий дастурлар ишлаб чикишга ахолига эьтибор каратилаётганининг боиси хам шунда. Уларда саноат кооперациясини мустахкамлаш, худудий корхоналарни махаллийлаштириш дастурини амалга оширишга жалб этиш, буш ётган ишлаб чикариш майдонларида янги кувватлар ташкил килиш масалалари камраб олишни кузда тутилган истиклол йилларида шу каби тизимли чора тадбир курилаётгани саноатнинг барча тармоклари жадал тараккий этиб,саноат сохаси иктисодиётимизнинг локомативига айланди. 2012 йилда саноат ишлаб чикариш хажми 7,7% га усгани, унинг ялпи ички махсулотни шакиллантиришдаги улуши тобора ошиб бораётгани бунга асос булади. сут ва сут маҳсулотларининг деҳкон хўжаликлар томонидан етиштирилиши деҳконнинг хар куни тайёр маҳсулотни бозорга олиб чикиш имкониятини чеклайди. Сут маҳсулотларининг сифати бузилиш муддати кун эмас, балки соатлар билан белгиланиши, ташишдаги мураккабликлар, маҳсулотни тайёрлашдаги муаммолар ишлаб чиқаришнинг

ривожланишига тусик, булувчи мухим масалалардан хисобланади.

Бугунги куда чорвадор қайта ишловчи билан яхши муносабатда эмас, яъни кўп холларда қайта ишловчи корхоналар томонидан махрулотнинг нисбаган паст бахоларда сотиб олиниши, харид қилиш пайтида маҳсулот сифатини пасайтириб курсатишга уриниш, харид қилинган маҳсулот учун уз вақтида туловлар амалга ошмаслиги, айниқса, деҳкон хўжаликлари учун накд пул билан савдо қилишдаги муаммолар туфайли қайта ишловчи корхоналарга булган ишончи пасайиб борган.

Чорвачилик маҳсулотлари етиштирувчи деҳкон ва фермер хўжаликлари билан гўшт ва сут махрулотларини қайта ишлаш корхоналари фаолиятини Иқтисодий боглаш ҳамда маҳсулот етиштирувчиларни рағбатлантириш мақсадида қайта ишлаш корхоналари томонидан маҳсулот етиштиришни мунтазам бунаклаш механизмини ишлаб чикиш ва амалиётга жорий этиш лозим. Бунда маҳсулот етиштирувчилар чорвадорларга йил давомида етказиб бериладиган маҳсулот учун тузилган шаргномлар асосида маҳсулот кийматининг камида 50 фоизи микдорида бунаклаш мақсадга мувофик. Бу чорвадор деҳкон учун қайта ишловчига нисбатан ишонч туйгусини шакллаширишда жуда мухим;

2012 йил тармокда 4 млн АКШ долларидан ортик инвестиция узлаштирилиб, 17 та янги корхона ишга туширилган булса, 22 та тубдан модернизачия килинди натижада сутни кайта ишлаш куввати 12 миг 665 тонна купайди.

2012 йил мобайнида 461,4 мин тонна сут ва сут махсулотлари, 7,2 минг тонна сарёг, 6,5 минг тонна пишлок ва бринза ишлаб чикарилди.

2012 йилнинг узида сутни кайта ишлаш саноатида 18 хилдаги янги махсулот тайёрлаш узлаштирилди.. 2013 йилда озик-овкат саноатида умумий киймати 106,6 млрд сумлик 347 та лойиха амалга оширилиши белгиланган булиб, шундан 124 таси бевосита сутни кайта ишлашга каратилган.

Янги оьбектларни бунёд этиш замирида кишлокка саноатни олиб кириш, худуд ахолиси бандлигини таьминлаш, энг асосийси уларнинг хаёт даражасини яахшилашдек эзгу максадлар мужассамдир.

II- БОБ. БУХОРО ВИЛОЯТИДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ МАҲСУЛОТЛАРНИ ҚАЙТА ИШЛАШ САНОАТИНИ ХОЗИРГИ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ

2.1.ВИЛОЯТДА 2012-2015 ЙИЛЛАРДА ОЗИҚ-ОВҚАТ САНОАТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙУНАЛИШЛАРИ

Замонавий технологияга эга бўлган кичик корхоналарни очиш ҳисобига янги иш жойларини яратиш ҳозирги куннинг долзарб масалаларидан биридир. Ўзбекистонда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлашга ихтисослашган кичик бизнесни янада ривожлантириш учун қулай потенциал имкониятларимиз мавжуд. Президентимиз И.Каримов қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш саноати ҳолатини танқидий баҳолар экан, қишлоқ жойларида кичик корхоналар ташкил қилиш ҳисобига миллий иқтисодиётимизни янада ривожлантиришга катта аҳамият бердилар.

Саноат маҳсулоти умумий ўсишининг қарийб 70 фоизини юқори қўшилган қийматга эга бўлган тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришга йўналтирилган соҳалар ташкил этди.

Мамлакатимизда ўтган даврларда саноатни ривожлантиришнинг асосий омиллари сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

- мақсадли дастурларни амалга ошириш;
- инфратузилмани шакллантириш (сув, газ, электр энергияси, транспорт ва бошқалар);
- енгил саноат соҳасида янги корхоналар ташкил этиш ва тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқаришни ўзлаштириш;
- чарм хомашёсини қайта ишлаш соҳасида янги корхоналар ташкил этиш ва янги маҳсулотлар ишлаб чиқаришни ўзлаштириш;
- қишлоқ ҳўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш соҳасида янги корхоналар ташкил этиш ва бозорни маҳаллий маҳсулотлар билан таъминлаш;
- маҳаллий хом ашёни қайта ишлаш;

- маҳаллийлаштириш дастури ва халқаро саноат ярмаркаси ва кооперация биржаси доирасида яратилган имтиёз ва преференциялардан кенг фойдаланиш;

ишлаб чиқарилган маҳсулотлар экспорти кўламини кенгайтириш, кичик корхоналар маҳсулотларини экспортга йўналтиришга кўмаклашиш.

Республика саноатини барқарор, жадал ва мутаносиб равишда ривожлантириш, асосий саноат тармоқларини диверсификация қилишга ва экспорт салоҳиятини ўстиришга йўналтирилган таркибий ўзгартиришларни чуқурлаштириш, саноат тармоқлари, комплекслари ва корхоналарини модернизация қилиш, ишлаб чиқаришни техник ва технологик янгилаш асосида уларнинг самарадорлиги ҳамда рақобатдошлигини янада ошириш мақсадидаЎзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 31-октябрдаги “2012-2015 йилларда Республика озиқ-овқат саноатини янада ривожлантириш ва бошқарувини такомиллаштириш бўйича чора тадбирлар тўғрисида” ги ПҚ-1633-сонли (Бухоро вилояти хокимининг 04.11.2011 йилдаги 354-сонли) қарорида 2012-йилда Бухоро вилоятида 7 та гўшт, сут ва мева сабзавотларни қайта ишловчи янги корхоналарни ишга тушириш ва мавжуд корхоналарни реконструкция ва модернизация қилиш режалаштирилган эди ва лойихалар амалга оширилди.

Вилоятда қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш бўйича инвестиция дастурига киритилган 2012 йилда жами лойиха ќиймати 1328,5 минг АЌШ долларлик 7 та, шундан 917 минг АЌШ долларлик 4 та янги ва 440,5 минг АЌШ долларлик 3 та модернизация лойиҳаларини амалга ошириш белгиланган.

Жорий йилнинг 1 январь ҳолатида барча 7 та лойиха тўлиќ амалга оширилди ва 1328,5 минг АЌШ доллар (100,0 фоиз) миқдоридаги маблағлар ўзлаштирилди ва 50 та янги иш ўринлари яратилди. Жумладан,

Бухоро шаҳридаги **“Оқсарой чашмаси”** хусусий корхонасида жорий йилнинг июнь ойида ўз маблағи ҳисобидан Россия давлатида

ишлаб чиқарилган 75 минг АҚШ долларлик сутни қайта ишлаш дастгоҳлари олиб келиниб, монтаж ишлари якунланди ҳамда йилига 140 тонна сутни қайта ишлаб, қўшимча 5 турдаги янги маҳсулот турини йўлга қўйилди ҳамда 5 та янги иш ўринлари яратилди.

Бухоро туманидаги **“Гала-Ривер”** қўшма корхонасида ўз маблағлари хисобиданИталиянинг “Делла Тофола” компаниясидан 300 минг АҚШ долларлик узум шиннисини ишлаб чиқариш дастгоҳи олиб келиниб, август ойида монтаж ишлари тугатилиб ишга туширилди ва 5 та янги иш ўринлари яратилди.

Ушбу тумандаги Дастурга киритилган Бухоро туманидаги “Абрикос Фруктс Плюс”Х/Книнг молиявий аҳволи оғирлини сабабли мазкур лойиҳа ўрнига **“Фреш Мид Агро Смак”** масъулияти чекланган жамиятида Россия давлатидан 100 минг АҚШ долларлик гўштни қайта ишлаш ускунаси олиб келинди. Қурилиш ва монтаж ишлари жорий йилнинг октябрь ойида якунланиб, йилига 120 тонна гўштни қайта ишлаш йўлга қўйилди ва 7 та янги иш ўринлари яратилди.

Вобкент туманидаги **“Бухградиент”** масъулияти чекланган жамиятида Тошкент шахрида жойлашган "Сардор Дармон Инвест" корхонасидан қизил қалампирни қайта ишлаш *(Туркияда ишлаб чиқарилган)* ва мева-сабзавотни қуритиш *(Россияда ишлаб чиқарилган)* ускуналар олиб келиниб ўрнатиш ишлари якунланиб йилига 500 тонна мева-сабзавотни қайта ишлаш йўлга қўйилди ва 17 та янги иш ўринлари яратилди.

Шунингдек: Жондор туманидаги **“Бўстон Назар”** фермер хўжалиги томонидан Тошкент шаҳрида 2012 йил 31 майда бўлиб ўтган "Uzbekistan Agrominitech Expo-2012" кўргазма-савдосида Тошкент шаҳрининг “Technointerfinans” МЧЖ ҳамда “Oqqush” Х/Ф билан 180 минг АҚШ долларлик сутни қайта ишлаш асбоб ускуналари сотиб олиниб ўрнатилди ва 300 тонна яратилди.

Вобкент туманидаги **“Нуриддин Мурод”** фермер хўжалиги негизида 7,5 минг АЌШ долларилик сутни қайта ишлаш лойиҳаси амалга оширилиб 1 та янги иш ўрни яратилди.

Шунингдек, Когон туманидаги **“EMIRSKIE DELIKATESI”** масъулияти чекланган жамиятида Тошкент шаҳрининг “Токард” МЧЖ билан шартнома тузилиб ускуналар олиб келинди ҳамда гўштни қайта ишлаш йўлга қўйилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 31-октябрдаги “2012-2015 йилларда Республика озиқ-овқат саноатини янада ривожлантириш ва бошқарувини такомиллаштириш бўйича чора тадбирлар тўғрисида” ги ПҚ-1633-сонли қарорига асосан

2013 йилда Бухоро вилоятида 33 та гўшт, сут ва мева-сабзавотни қайта ишлашга ихтисослашган янги замонавий корхоналарни қуриш ҳамда мавжудларини модернизация ва реконструкция қилиш режалаштирилган.

Вилоятда қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш бўйича инвестиция дастурига киритилган 2013 йилда жами лойиха ќиймати 4688,0 млн.сумлик33 та, шундан 4538,0 млн.сумлик 32 та янги ва 150,0 млн.сумлик 1та модернизация лойиҳаларини амалга ошириш белгиланган.

Янги ташкил этиладиган корхоналар

2,1-жадвал

Сутни қайта ишлаш корхоналари - **6** та булар қуйидагилар

1	Бухоро шаҳар	"Нодир Инвест "мчж
2	Жондор туман	"Чори Рўзи" ф/х
3	Ромитан туман	"Жасурбек Фирдавс" ХК
4	Шофиркон тумани	"Амон Вафо Ифтихори" ФХ
5	Олот туман	"Шукрулло Ўринов" ф/х
6	Пешку туман	"Янгидиёр замини" ф/х

2,2-жадвал

Гўштни қайта ишлаш корхоналари - **8** та

1	Бухоро шаҳар	"Восий Самад" МЧЖ
2	Вобкент туман	"Рахматов Азизбек Ўктамович" ф\х
3	Ромитан туман	"Шоназар Бобоназар Феруз" д/х
4	Ромитан туман	"Алишер Файз Саховати" фх
5	Когон туман	"Ҳамроев Исломбобо" ф/х
6	Пешку туман	"Олтиработ тулпори" ф/х
7	Қоракўл туман	"Йўлдошбобо" МЧЖ
8	Қоракўл туман	"Ҳосилдор"ф/ х

2,3-жадвал

Мева-сабзавот ва узумни қайта ишлаш корхонаси - **18** тани ташкил этади.

1	Бухоро туман	"Али Азал сиймоси"
2	Бухоро туман	"Бек Зарафшон" ф/х
3	Вобкент туман	"Зокир Ҳусенов" ф\х
4	Жондор туман	"Арабон Пахтаобод" ф/х
5	Пешку туман	"Пешку узум саноат" МЧЖ
6	Ромитан туман	"Алишер Файз Саховати" ф/х
7	Ромитан туман	"Стандарт Транс Инвест Омад Плюс" МЧЖ
8	Олот туман	"Тўлқин" фермер хўжалиги
9	Қоракўл туман	"Саттор Кулол" ф/х
10	Қоракўл туман	"Қарри Полвон" ф/х
11	Қоракўл туман	"Саидназар Бозоров" ф/х
12	Қоровулбозор туман	Қоровулбозор туман Омухта ем сотиш бирлашмаси негизида
13	Ғиждувон туман	"Махфират Темирова омад" ф/х
14	Ғиждувон туман	"Мехриддин Абдиев Омади" ф\х
15	Ғиждувон туман	"Тилав Мухтов Дала боғбони" фх
16	Ғиждувон туман	"Калон Мажид" ф/х
17	Ғиждувон туман	"Мевазор" ф/х
18	Ғиждувон туман	"Ғиждувон Агросаноат" МЧЖ

2,4- жадвал

Янги ташкил этиладиган корхоналар жами 32 тани ташкил этади булар ҳудудлар буйча куйдаги куринишда

Т/р	Туманлар	Сут маҳсулотларини қайта ишлаш (6та)	Гўшт маҳсулотларини қайта ишлаш (8та)	Мева-сабзавотни қайта ишлаш (18 та)	Жами (32та)	%
1	Бухоро			2	2	6,3
2	Вобкент		1	1	2	6,3
3	Жондор	1		1	2	6,3
4	Когон		1		1	3,1
5	Олот	1		1	2	6,3
6	Пешку	1	1	1	3	9,3
7	Ромитан	1	2	2	5	15,6
8	Шофиркон	1			1	3,1
9	Коракул		2	3	5	15,6
10	К - Бозор			1	1	3,1
11	Гиждувон			6	6	18,7
12	Бухоро шахри	1	1		2	6,3

Янги ташкил этиладиган корхоналарни таҳлилқиладиган булсак:Сутни қайта ишлаш корхоналари - **6** та булиб: Жондор т, Олот т, Пешку т, Ромитан т, Шофиркон т, Бухор ш га 1 тадан ташкил этилмокда колган туманларда бирорта ҳам сутни қайта ишлаш корхоналариташкил этилмаётган.

Гўштни қайта ишлаш корхоналари - **8** та булиб: Вобкент т , Когон т, Пешку т, Бухоро шахрида 1 тадан, Ромитан т, Коракул туманларида гўштни қайта ишлаш корхоналари 2 та дан очилмокда. колган туманларда бирорта ҳам сутни қайта ишлаш корхоналари ташкил этилмаётганлиги салбий ҳолатдир.

Мева-сабзавот ва узумни қайта ишлаш корхонаси - **18** та булиб: Вобкент т, Жондор т, Олот т, Пешку т, К – Бозор туманларида 1 та дан, Бухоро, Ромитан туманларида 2 та дан, Ромитан туманида 3та , Гиждувон туманида 6 та Мева-сабзавот ва узумни қайта ишлаш корхоналари ташкил этилмокда. (2,3-жадвал)

Янги ташкил этиладиган 32 та корхоналарни ҳудудлар буйича % курсаткичи куйдагича (2.1-расм)

- Гиждувон тумани 18,7%
- Коракул, Ромитан туманлари 15,6% дан
- Пешку тумани 9,3%
- Бухоро шахри ва Бухоро, Вобкент, Жондор, Олот туманлари 6,3% дан,
- Когон, Шофиркон, К-бозор туманлари 3,1% дан

2,1-расм

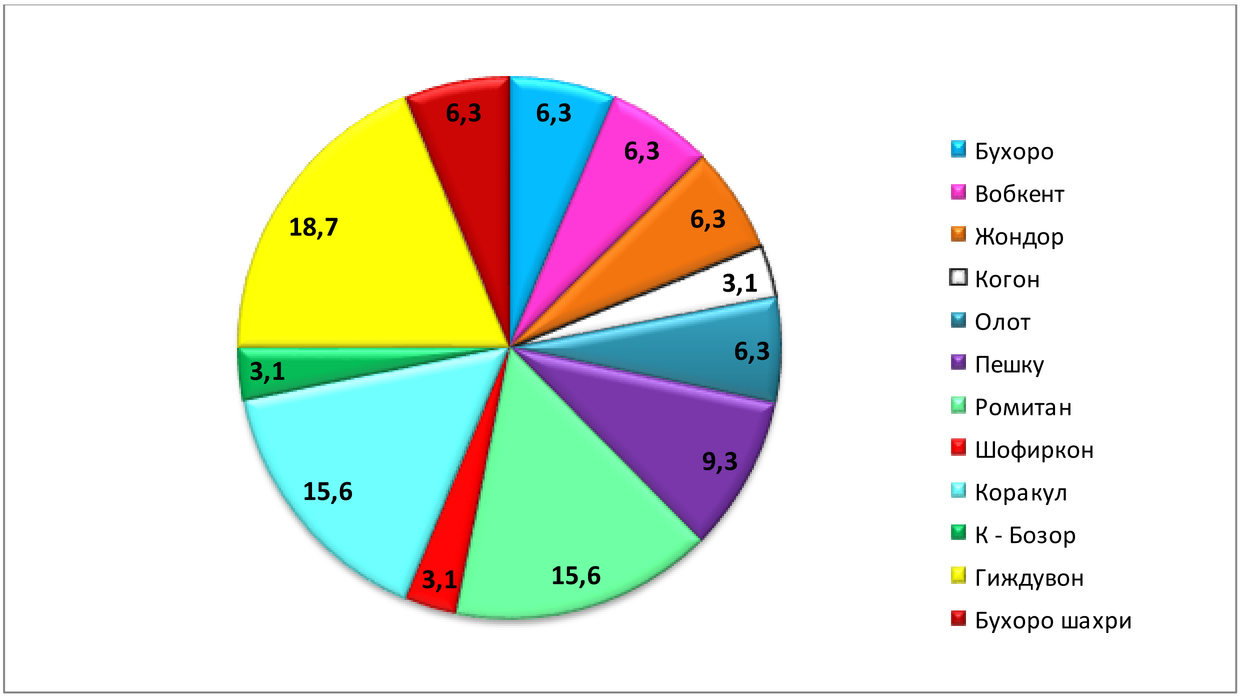

2,1-диаграмма. Янги ташкил этиладиган 32 та корхоналарни ҳудудлар буйича % курсаткичи.

2013 йилда Бухоро вилоятида гўшт, сут ва мева-сабзавотни қайта ишлашга ихтисослашган янги замонавий корхоналарни қуриш ҳамда мавжудларини модернизация ва реконструкция қилиш бўйича корхоналар таҳлили.

2,5–жадвал

№	Шаҳар ва туманлар номи	Лойиҳа ташаббускори	Ишлаб чиқарадиган маҳсулот номи	Йиллик қуввати, тонна	Талаб этиладиган маблағ миқдори (жами), млн.сўм	шундан:			Яратила-диган янги иш ўрни	Хизмат кўрсатувчи банк	Лойиҳа ишга тушадиган муддат
						ташаббускор маблағи	хорижий инвестиция	банк кредити			
33	**ЖАМИ**			**5923**	**4688,0**	**1274,0**	**0,0**	**3414,0**	**196**	**ххх**	**Ххх**
32	***Янги ташкил этиладиган***			**5583**	**4538,0**	**1244,0**	**0,0**	**3294,0**	**191**	**ххх**	**Ххх**
	сутни қайта ишлаш корхоналари - 6 та			**2588**	**1174,0**	**275,0**	**0,0**	**899,0**	**49**	**ххх**	**Ххх**
1	Бухоро шаҳар	"Нодир Инвест "мчж	Сут маҳсулотларини қайта ишлаш	1800	200,0	40,0		160,0	8	Миллий банк	2013 йил 3-чорак
2	Жондор туман	"Чори Рўзи" ф/х	Сут маҳсулотларини қайта ишлаш	300	145,0	50,0		95,0	8	Микрокредит банк	2013 йил 4-чорак
3	Ромитан туман	"Жасурбек Фирдавс" ХК	Сут маҳсулотларини қайта иш	100	184,0	30,0		154,0	12	Қишлоқ қурилиш банк	2013 йил 3-чорак

4	Шофиркон тумани	"Амон Вафо Ифтихори" ФХ	Сут маҳсулотларини қайта ишлаш	300	425,0	95,0		330,0	12	Микрокредит банк	Ноябрь
5	Олот туман	"Шукрулло Ўринов" ф/х	Сут маҳсулотларини қайта ишлаш	40	140,0	20,0		120,0	6	Агробанк	2013 йил 4-чорак
6	Пешку туман	"Янгидиёр замини" ф/х	Сут маҳсулотларини қайта ишлаш	48	80,0	40,0		40,0	3	Халқ банки	2013 йил 4-чорак
	гўштни қайта ишлаш корхоналари - 8 та			**1350**	**1360**	**490**		**870**	**51**	**ххх**	**ххх**
1	Бухоро шаҳар	"Восий Самад" МЧЖ	Гўшт маҳсулотларини қайта ишлаш	80	70,0	30,0		40,0	10	Саноат қурилиш банки	2013 йил 4-чорак
2	Вобкент туман	"Рахматов Азизбек Ўктамович"	Гўшт маҳсулотларини қайта ишлаш	200	210,0	50,0		160,0	7	Халқ банк	2013 йил 3-чорак
3	Ромитан туман	"Шоназар Бобоназар Феруз" д/х	Гўшт маҳсулотларини қайта ишлаш	150	100,0	70,0		30,0	5	Агробанк	2013 4-чорак
4	Ромитан туман	"Алишер Файз Саховати" фх	Гўшт маҳсулотларини қайта ишлаш	120	80,0	50,0		30,0	9	Микрокредит банк	2013 йил 3-чорак
5	Когон туман	"Ҳамроев Исломбобо" ф/х	Гўшт маҳсулотларини қайта иш	80	70,0	20,0		50,0	5	Агробанк	2013 йил 4-чорак
6	Пешку туман	"Олтиработ тулпори" ф/х	Гўшт маҳсулотларини қайта ишлаш	120,0	80,0	20,0		60,0	2	Агробанк	2013 йил 2-чорак

7	Қоракўл туман	"Йўлдошбобо " МЧЖ	Гўшт маҳсулотларини қайта ишлаш	300,0	390,0	150,0		240,0	8	Халқ банк	2013 йил 3-чорак
8	Қоракўл туман	"Ҳосилдор"ф / х	Гўшт маҳсулотларини қайта ишлаш	300,0	360,0	100,0		260,0	5	Савдогар Банк	2013 йил 4-чорак
	мева-сабзавот ва узумни қайта ишлаш корхонаси - 18 та			**1645,0**	**2004,0**	**479,0**	**0,0**	**1525,0**	**91**	**ххх**	**ххх**
1	Бухоро туман	"Али Азал сиймоси"	Мева-сабзавотни к/и	100,0	70,0	20,0		50,0	5	Агро банк	2013 йил 3-чорак
2	Бухоро туман	"Бек Зарафшон" ф/х	Мева-сабзавотни қайта ишлаш	100,0	320,0	50,0		270,0	5	Асака банк	2013 йил 3-чорак
3	Вобкент туман	"Зокир Хусенов" ф\х	Мева-сабзавотларни куритиш ва қайта ишлаш	50,0	70,0	20,0		50,0	5	Халқ банк	2013 йил 3-чорак
4	Жондор туман	"Арабон Пахтаобод" ф/х	Мева-сабзавотни қайта ишлаш	80,0	30,0			30,0	2	Агробанк	2013 йил 2-чорак
5	Пешку туман	"Пешку узум саноат" МЧЖ	Мева-сабзавотларни куритиш ва қайта ишлаш	50,0	125,0	30,0		95,0	3	Микрокредит банк	2013 йил 2-чорак
6	Ромитан туман	"Алишер Файз Саховати" ф/х	Мева-сабзавотларни куритиш ва қайта ишлаш	200,0	70,0	10,0		60,0	5	Микрокредит банк	2013 йил 4-чорак

7	Ромитан туман	"Стандарт Транс Инвест Омад Плюс" МЧЖ	Мева-сабзавотларни қуритиш ва қайта ишлаш	20,0	24,0	24,0			2	Халк банки	2013 4-чорак
8	Олот туман	"Тўлқин" фермер хўжалиги	Мева-сабзавотни қайта ишлаш	15,0	60,0	10,0		50,0	3	Агробанк	2013 йил 4-чорак
9	Қоракўл туман	"Саттор Кулол" ф/х	Узум шарбатини	50,0	120,0	30,0		90,0	5	Халк банки	2013 йил 3-чорак
10	Қоракўл туман	"Қарри Полвон" ф/х	Мева-сабзавотни қайта ишлаш	100,0	210,0	60,0		150,0	5	Агробанк	2013 йил 3-чорак
11	Қоракўл туман	"Саидназар Бозоров" ф/х	Помидорни қайта ишлаш ва консервалаш	80,0	160,0	60,0		100,0	5	Агробанк	2013 йил 4-чорак
12	Қоровулбозор туман	Қоровулбозор туман Омухта ем сотиш бирлашмаси негизида	Помидорни қайта ишлаш ва консервалаш	300,0	240,0			240,0	5	Агробанк	2013 йил 2-чорак
13	Ғиждувон туман	"Махфират Темирова омад" ф/х	Мева-сабзавотларни қуритиш ва қайта ишлаш	50,0	60,0	20,0		40,0	8	Агробанки	2013 3-чорак
14	Ғиждувон туман	"Мехриддин Абдиев Омади" ф\х	Мева-сабзавотларни қуритиш ва қ/и	50,0	60,0	20,0		40,0	6	Агробанки	2013 3-чорак

15	Ғиждувон туман	"Тилав Мухтов Дала боғбони" фх	Мева-сабзавотларни куритиш ва қайта ишлаш	50,0	60,0	20,0		40,0	7	Халқ банки	2013 4-чорак
16	Ғиждувон туман	"Калон Мажид" ф/х	Мева-сабзавотларни куритиш ва қайта ишлаш	50,0	25,0	5,0		20,0	4	Микрокредит банки	2013 4-чорак
17	Ғиждувон туман	"Мевазор" ф/х	Мева-сабзавотларни куритиш ва қайта ишлаш	100,0	100,0	40,0		60,0	8	Микрокредит банки	2013 3-чорак
18	Ғиждувон туман	"Ғиждувон Агросаноат" МЧЖ	Мева-сабзавотларни куритиш ва қайта ишлаш	200,0	200,0	60,0		140,0	8	Миллий банки	2013 3-чорак
	Реконструкция ва модернизация қилинадиган										
	мева-сабзавот ва узумни қайта ишлаш корхонаси - 1 та			**340,0**	**150,0**	**30,0**		**120,0**	**5**	**ххх**	**ххх**
1	Олот туман	"Темурбек Хусаинов" ХИЧК	Мева-сабзавотни қайта ишлаш	340,0	150,0	30,0		120,0	5	Микрокре-дитбанк	2013 йил 3-чорак

Сут маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналари:

Бухоро шахри ва Шофиркон, Ромитан, Пешку, Олот, Жондор туманларида янги ташкил этиладиган корхоналар сони 1 тани ташкил этса, клоган Бухоро, Вобкент, Когон, Коракул, К – Бозор, Гиждувон туманларида бу курсаткич 0%ни ташкил этади.

Гўшт маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналари:

Ромитан, Коракул туманларида янги ташкил этиладиган корхоналар сони 2та, Бухоро шахри, Вобкент, Когон, Пешку, туманларида1 тани ташкил этса, колган Бухоро, Жондор, Олот, К – Бозор, Гиждувон, Шофиркон туманларида бу курсаткич 0%ни ташкил этади.

Мева-сабзавотни қайта ишлаш корхоналари:

Энг Юқори курсаткич Гиждувон туманида,янги ташкил этиладиган корхоналар сони 6 тани ташкил этади. Ромитан ва Коракул туманларида янги ташкил этиладиган корхоналар сони 5 тани ташкил этади. Бухоро шахар ва колган туманларда янги корхоналар сони 1-2 тани ташкил этади.

Бу курсаткич утган йилга нисбаттан 8 барobрига ощди 2012 йил 4 та янги қайта ишлаш корхоналари режалаштирилган булса, 2013 йил 32 та янги қайта ишлаш корхоналари режалаштирилди. (2,2-расм

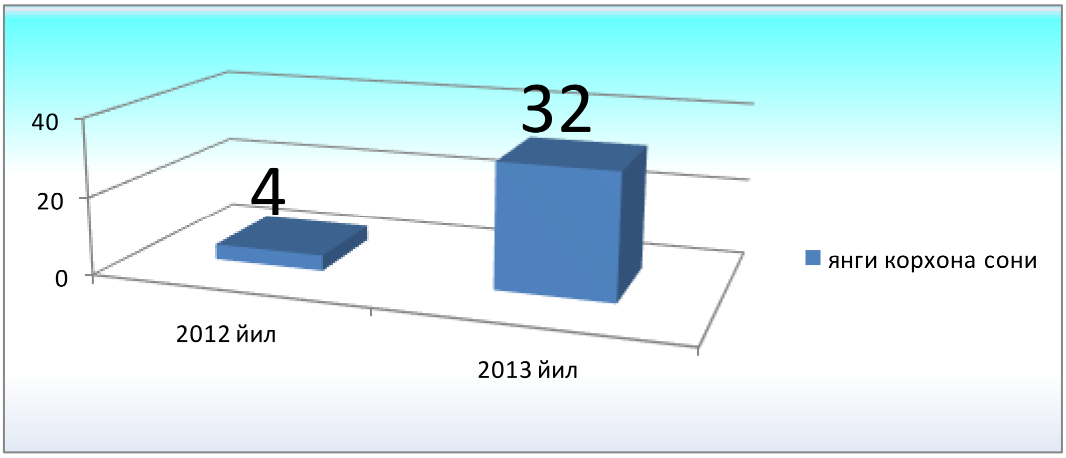

2.2 –диаграмма. Янги корхона ташкил этиш режаси

Реконструкция ва модернизация қилинадиган

мева-сабзавот ва узумни қайта ишлаш корхонаси - 1 та 2.6 - жадвал

1	Олот туман	"Темурбек Ҳусаинов" ХИЧК	Мева-сабзавотни қайта ишлаш

Олот туманда фаолияат юритаётган "Темурбек Ҳусаинов" мева-сабзавот ва узумни қайта ишлаш корхонаси реконструкция ва модернизация қилиш учун Талаб этиладиган маблағ миқдори 150 млн сўм бўлиб, ўз маблаги хисобидан 30млн сўм Микрокредит банк томонидан 120 млн сўм кредит маблаги олиб 2013 йилнинг3-чорагига кадар корхона Реконструкция ва модернизация қилинади.

Хулоса қилиб айтадига булсам Бухоро вилоятида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларни қайта ишлаш саноатини ривожланиш сурати коникарли даражада эмас, Мева-сабзавотни қайта ишлаш буйичи ўрта, Сут маҳсулотларини қайта ишлаш буйича урта ва Гўшт маҳсулотларини қайта ишлаш буйича ривожланиш сурати паст.Кейинги йилларда Гўшт ва Сут маҳсулотларини қайта ишлаш саноатини кенгайтириш қишлоқ хўжалиги маҳсулотларни кайа ишлаш техника-технологияларни жорий этиш лозим.

2.2.Бухоро вилоятида гўшт ва сут маҳсулотларни қайта ишлашга ихтисослаштирилган янги замонавий корхоналарни куриш ҳамда мавжудларини модернизация ва реконструкция қилиш.

Бугунги кунда республикамизда гушт ва сут маҳсулотлари асосан (90-95 %) сон жихатдан кўп ва географик жихатдан таркок деҳқон хўжаликлари томонидан етиштирилиши уларнинг асосий бозорлардан узокда жјйлашгалиги, транспорт ташиш тизимидаги муаммолар туфайли истьмолчига етиб боргунча гўшг ва сугнинг кўп қисми нобуд бўлишнга олиб келмокда.

Республнкамиз ҳудудларида чорвачилик маҳсулотларини тайёрлаш, киска муддатли сақлаш, ташиш ва қайта ишлаш борасидаги техника, технологиялари етишмаслиги билан бирга, ушбу муаммолар хал бўлиши ҳамма узил-кесил ечмайди. Чунки, маҳсулотни сотиш борасидаги реал муаммолар бунга тўсик бўлади. Шу боис маҳсулотларни «ишлаб чиқариш - қайта ишлаш сотиш» занжирида сотиш ва харид қилишниг самарали механизмларини вужудга келтириш зарур.

Бу борада вилоятимизда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 31 октябрда тасдиқланган “2012-2015 йилларда Республика озиќ-овќат саноатини янада ривожлантириш ва бошќарувни такомиллаштириш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПЌ-1633-сонли ќарорига асосан қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш бўйича бир канча чора тадбирлар олиб борилмокда.

Хозирги кунга келиб Бухоро вилоятида фаолият курсатаётган гўштни қайта ишлаш корхоналари сони 12 тани ташкил этади булар қуйидагилар:

Бухоро шахрига 6 та

1. Частное предприятие "VOSIYEV SAMAD SULTONOVICH" 17 мар 2009 й ташкил этилган Лойиҳа бўйича ишлаб чиқариш қуввати, (1 йилда) 30 тн.
2. ООО "SHARQ DELEKATES FAYZ" 08 июл 2009 йташкил этилган Лойиҳа бўйича ишлаб чиқариш қуввати, (1 йилда) 50 тн.

3. Частное предприятие "СУЛШЕРЖАХОН" 02 май 2007 й ташкил этилган Лойиҳа бўйича ишлаб чиқариш қуввати, (1 йилда) 800 тн.

4. ООО "AMAL INTER SERVIS" 2009 й ташкил этилган Лойиҳа бўйича ишлаб чиқариш қуввати, (1 йилда) 30 тн.

5. ООО "BUXORO GO'SHT MAXSULOTLARI" 28 ноя 2009 йташкил этилган Лойиҳа бўйича ишлаб чиқариш қуввати, (1 йилда) 150 тн.

6. ООО "АЛЬ-ФАТТОХ" 24 фев 1999 йташкил этилган Лойиҳа бўйича ишлаб чиқариш қуввати, (1 йилда) 10 тн.

Бухоро туманига 2 та

1. ООО "ASAD AZIZ AMIRBEK" 6 октиябр 2009 йилташкил этилган Лойиҳа бўйича ишлаб чиқариш қуввати, (1 йилда) 100 тн.

2. ООО "FRESH MEAT AGRO SMAK" 29 сен 2011 йташкил этилган Лойиҳа бўйича ишлаб чиқариш қуввати, (1 йилда) 100 тн.

Ғиждувон туманига 1 та

1. ООО "НАВРУЗ" 10 мар 2000 йташкил этилган Лойиҳа бўйича ишлаб чиқариш қуввати, (1 йилда) 15 тн.

Когон туманига 3 та

1. ООО "EMIRSKIE DELIKATESI" й07 май 2009йташкил этилган Лойиҳа бўйича ишлаб чиқариш қуввати, (1 йилда) 40 тн.

2. Частное предприятие "МАХБУБА-А" 27 авг 2001 йташкил этилган Лойиҳа бўйича ишлаб чиқариш қуввати, (1 йилда) 50 тн.

3. ООО "KOGON TAYYORLOV SAVDO"27 авг 2009 йташкил этилган Лойиҳа бўйича ишлаб чиқариш қуввати, (1 йилда) 500 тн

Бухоро вилоятида фаолият курсатаётган сутни қайта ишлаш корхоналари хозирги кунга келиб 28 тани ташкил этади булар қуйидагилар:

Бухоро шаҳрига 11 та

7. Частное предприятие "ASHUROVA SHOIRA"28 апрел 2009 йташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 50тн.
8. Частное предприятие "СУЛШЕРЖАХОН" 2 май 2007 йташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 1239 тн.
9. Частное предприятие "НОДИР-ИНВЕСТ" 2011 й ташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 50тн.
10. ООО "UNICO-DIAMOND" 25 дек 2008 йташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 100тн.
11. Частное предприятие "OQSAROY CHASHMASI" 16 апр 2010 йташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда)200тн.
12. ООО "SADULLAEVA MUKHIBA" 12 май 2010 йташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 85тн.
13. ООО "Пахтасаноатчорва» 2 дек 2008 йташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 200 тн.
14. ООО "ВИКТОРИЯ-НИКА" 10 февр 2004 йташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 50тн.
15. Частная фирма "ЗЕВС" 12 май 2010 йташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 10тн.
16. ООО "BUXORO BARAKA SUTIM" 2009 йташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 30тн.
17. Частный торгово-производственный комплекс "ГЛОРИС" 10 янв 2010 йташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 40тн.

Бухоро туманига 1та

3. Производственное предприятие "САБР" 2007йилташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 70тн.

Ғиждувон туманига 3 та

2. Частная фирма "ГИЖДУВОН ТЕХСТРОЙ ПРОГРЕСС ПЛЮС"2007йташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 100тн.

3. Частная фирма "ГИЖДУВОН МАРЖОНАСИ"2003йташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 100тн.

4. ООО "НАВРУЗ"2008йташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 50тн.

Когон туманига 3 та

4. Частное предприятие "AMINOV FAZLIDDIN"2011йташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 50 тн.

5. Частное предприятие "AVAZBEK SHAMS KOGON SUT"2009 йташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 150 тн.

6. Частное предприятие "KOGON KAMOLOV RAXMATILLO"2009 йташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 400 тн.

Жондор туманиа 4 та

1. Малое предприятие "БЕХРУЗ" 1998йташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 30тн.

2. ООО "ЖОНДОР ЧАШМАСИ"2008 йташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 500 тн.

3. Частное предприятие "RINAT BARAKA SAVDO FAYZ" 2009 йташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 25тн.

4. Частное предприятие "ORGINAL CHEESE"2009 йташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 50 тн.

Рометан туманига 2 та

1. ООО "ROMITAN MIRAKOS SERVIS"11 июл 2009 йташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 30тн.

2. Частное предприятие "JASURBEK-FIRDAVS"08.04.2009ташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 100тн.

Қоравулбозор туманига 1 та

1. ООО "JANNAT SUTI"27 март 2009 **й**ташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 400тн.

Шофиркон туманига 1 та

1. Торгово-производственная фирма "ШОХРУХ-СУТ"2009йилташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 200тн.

Пешку туманига 1 та

1. "ЯкшабаМадади" фермер хўжалиги" 2011йилташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 365тн.

Олот туманига 1 та

1. "Зафар" фермер хўжалиги" 04.2009 й.ташкилэтилганЛойиҳабўйичаишлабчиқаришқуввати, (1 йилда) 45тн.

2012 йил вилоятда қайта ишлашга ихтисослашган янги замонавий

корхоналарни қуриш ҳамда мавжудларини модернизация ва реконструкция қилиш бўйича 7 та лойиха тўлиќ амалга оширилди шулардан 3 таси сутни қайта ишлаш, 2 таси гўштни қайта ишлаш корхоналаридан иборат булиб булар қуйидагилар:

Бухоро шаҳридаги **"Оқсарой чашмаси"** хусусий корхонасида жорий йилнинг июнь ойида ўз маблағи ҳисобидан Россия давлатида ишлаб чиқарилган 75 минг АЌШ долларлик сутни қайта ишлаш дастгоҳлари олиб келиниб, монтаж ишлари якунланди ҳамда йилига 140 тонна сутни қайта ишлаб, қўшимча 5 турдаги янги маҳсулот турини йўлга қўйилди ҳамда 5 та янги иш ўринлари яратилди.

Шунингдек: Жондор туманидаги **"Бўстон Назар"** фермер хўжалиги томонидан Тошкент шаҳрида 2012 йил 31 майда бўлиб ўтган "Uzbekistan Agrominitech Expo-2012" кўргазма-савдосида Тошкент шаҳрининг "Technointerfinans" МЧЖ ҳамда "Oqqush" Х/Ф билан 180 минг АЌШ долларлик сутни қайта ишлаш асбоб ускуналари сотиб олиниб ўрнатилди ва 300 тонна сутни қайта ишлаш йўлга қўйилди ҳамда 5 та янги иш ўринлари яратилди.

Вобкент туманидаги **"Нуриддин Мурод"** фермер хўжалиги негизида 7,5 минг АЌШ долларилик сутни қайта ишлаш лойиҳаси амалга оширилиб 1 та янги иш ўрни яратилди.

Шунингдек, Когон туманидаги **"EMIRSKIE DELIKATESI"** масъулияти чекланган жамиятида Тошкент шаҳрининг "Токард" МЧЖ билан шартнома тузилиб ускуналар олиб келинди ҳамда гўштни қайта ишлаш йўлга қўйилди.

Ушбу тумандаги Дастурга киритилган Бухоро туманидаги **"Абрикос Фруктс Плюс"** Х/Книнг молиявий аҳволи оғирлини сабабли мазкур лойиҳа ўрнига **"Фреш Мид Агро Смак"** масъулияти чекланган жамиятида Россия давлатидан 100 минг АЌШ долларлик гўштни қайта ишлаш ускунаси олиб келинди. Қурилиш ва монтаж ишлари жорий йилнинг октябрь

ойида якунланиб, йилига 120 тонна гўштни қайта ишлаш йўлга қўйилди ва 7 та янги иш ўринлари яратилди.

2013 йилда вилоятда қайта ишлашга ихтисослашган янги замонавий корхоналарни қуриш ҳамда мавжудларини модернизация ва реконструкция қилиш бўйича 33та лойиха режалаштирилди шулардан 6 таси сутни қайта ишлаш(2,7-жадвал), 8 таси гўштниқайта ишлаш (2.8-жадвал) корхоналаридан иборат булиб булар куйидагилар(2.9 –жадвал):

Сутни қайта ишлаш корхоналари - **6** та 2.7-жадвал

1	Бухоро шаҳар	"Нодир Инвест "мчж
2	Жондор туман	"Чори Рўзи" ф/х
3	Ромитан туман	"Жасурбек Фирдавс" ХК
4	Шофиркон тумани	"Амон Вафо Ифтихори" ФХ
5	Олот туман	"Шукрулло Ўринов" ф/х
6	Пешку туман	"Янгидиёр замини" ф/х

Гўштни қайта ишлаш корхоналари - **8** та 2.8-жадвал

1	Бухоро шаҳар	"Восий Самад" МЧЖ
2	Вобкент туман	"Рахматов Азизбек Ўктамович" ф/х
3	Ромитан туман	"Шоназар Бобоназар Феруз" д/х
4	Ромитан туман	"Алишер Файз Саховати" фх
5	Когон туман	"Ҳамроев Исломбобо" ф/х
6	Пешку туман	"Олтиработ тулпори" ф/х
7	Қоракўл туман	"Йўлдошбобо" МЧЖ
8	Қоракўл туман	"Ҳосилдор"ф/х

2013 йилда Бухоро вилоятида гўшт ва сутни қайта ишлашга ихтисослашган янги замонавий корхоналарни қуриш ҳамда мавжудларини модернизация ва реконструкция қилиш бўйича корхоналар таҳлили.

2,9 – жадвал

№	Шаҳар ва туманлар номи	Лойиҳа ташаббускори	Ишлаб чиқарадиган маҳсулот номи	Йиллик қуввати, тонна	Талаб этиладиган маблағ миқдори (жами), млн.сўм	шундан:			Яратиладиган янги иш ўрни	Хизмат кўрсатувчи банк	Лойиҳа ишга тушадиган муддат
						ташаббускор маблағи	хорижий инвестиция	банк кредити			
32	*Янги ташкил этиладиган*			5583	4538,0	1244,0	0,0	3294,0	191	ххх	ххх
	сутни қайта ишлаш корхоналари - 6 та			2588	1174,0	275,0	0,0	899,0	49	ххх	ххх
1	Бухоро шаҳар	"Нодир Инвест "мчж	Сут маҳсулотларини қайта ишлаш	1800	200,0	40,0		160,0	8	Миллий банк	2013 йил 3-чорак
2	Жондор туман	"Чори Рўзи" ф/х	Сут маҳсулотларини қайта ишлаш	300	145,0	50,0		95,0	8	Микрокредит банк	2013 йил 4-чорак
3	Ромитан туман	"Жасурбек Фирдавс" ХК	Сут маҳсулотларини қайта ишлаш	100	184,0	30,0		154,0	12	Қишлоқ қурилиш банк	2013 йил 3-чорак
4	Шофиркон тумани	"Амон Вафо Ифтихори" ФХ	Сут маҳсулотларини қайта ишлаш	300	425,0	95,0		330,0	12	Микрокредит банк	ноябрь
5	Олот туман	"Шукрулло Ўринов" ф/х	Сут маҳсулотларини қайта ишлаш	40	140,0	20,0		120,0	6	Агробанк	2013 йил 4-чорак
6	Пешку туман	"Янгидиёр замини" ф/х	Сут маҳсулотларини	48	80,0	40,0		40,0	3	Халқ банки	2013 йил 4-чорак

			қайта ишлаш								
	гўштни қайта ишлаш корхоналари - 8 та			**1350**	**1360**	**490**		**870**	**51**	**ххх**	**ххх**
1	Бухоро шаҳар	"Восий Самад" МЧЖ	Гўшт маҳсулотларини қайта ишлаш	80	70,0	30,0		40,0	10	Саноат қурилиш банки	2013 йил 4-чорак
2	Вобкент туман	"Рахматов Азизбек Ўктамович" ф\х	Гўшт маҳсулотларини қайта ишлаш	200	210,0	50,0		160,0	7	Халқ банк	2013 йил 3-чорак
3	Ромитан туман	"Шоназар Бобоназар Феруз" д/х	Гўшт маҳсулотларини қайта ишлаш	150	100,0	70,0		30,0	5	Агробанк	2013 4-чорак
4	Ромитан туман	"Алишер Файз Саховати" фх	Гўшт маҳсулотларини қайта ишлаш	120	80,0	50,0		30,0	9	Микрокредит банк	2013 йил 3-чорак
5	Когон туман	"Ҳамроев Исломбобо" ф/х	Гўшт маҳсулотларини қайта ишлаш	80	70,0	20,0		50,0	5	Агробанк	2013 йил 4-чорак
6	Пешку туман	"Олтиработ тулпори" ф/х	Гўшт маҳсулотларини қайта ишлаш	120,0	80,0	20,0		60,0	2	Агробанк	2013 йил 2-чорак
7	Қоракўл туман	"Йўлдошбобо " МЧЖ	Гўшт маҳсулотларини қайта ишлаш	300,0	390,0	150,0		240,0	8	Халқ банк	2013 йил 3-чорак
8	Қоракўл туман	"Ҳосилдор"ф / х	Гўшт маҳсулотларини қайта ишлаш	300,0	360,0	100,0		260,0	5	Савдогар Банк	2013 йил 4-чорак

2.3-диаграмма

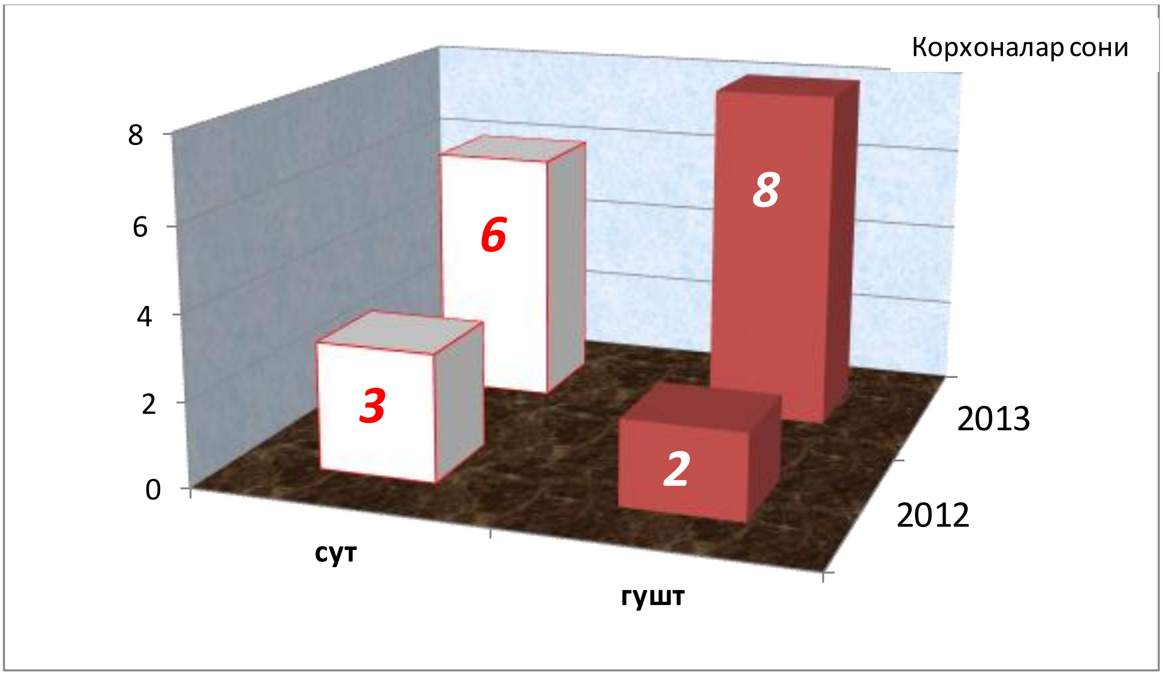

2.3-расм. Янги корхоналарни қуриш ҳамда мавжудларини модернизация ва реконструкция қилиш бўйича 2012-2013 йилги курсаткич.

Юқоридаги 2,3-диагаммада кўриниб турибдики сутни куйта ишлаш корхоналари 2 баробарига ошган, гўштни қайта ишлаш корхоналари 4 баробарига ошган булсада вилоятда етиштирилган гўшт ва сут маҳсулотларни қайта ишлаш учун этарли дадажада эмас.

Маълумки гўшт ва суг маҳсулотлари бозори коньюнктураси узгариши натижасида энг кўпИқтисодий зарар кураётган томон бу чорвадордир. Чунки аксарият холларда бозорлардан (йирик бозорлар) узокда жойлашган деҳкон бозор узгаришига тез мослаша олмайди. Кўп холларда маҳсулотни яқинрок маҳаллий бозорларга олиб чикади ва мазкур бозорларда махсулот микдори ортиб бахо пасайишидан биринчи навбатда чорвадор зарар куради. Ёки маҳсулотни бозорга чиқаришга умуман имкони бўлмайди .

Айни пайтда, гўшт ва сут маҳсулотларини истеъмолчиларга етказиш тизими талаблар даражасида шаклланмаганлиги боис маҳсулот ишлаб чикарувчи хўжалқилар, шунингдек, истеъмолчилар ҳам бирдай зарар курмокда.

Ушбу муаммоларни хал этиш йуналишларига эътибор каратадиган булсак:

- гўшг ва сут маҳсулотларини деҳкондан кичик улгуржихарид қилишни ривожлантириш, харидор (фойда олиш учун чакана сотиш мақсадида харид қилувчи хусусий шахслар, тадбиркорлар ва қайта ишловчи корхоналар) билан деҳкон ва фермер хўжаликлари уртасидаги узаро Иқтисодий муносабатларни такомиллаштириш катта аҳамиятга эга;

- деҳкон бозорлари оркали маҳсулотларни сотиш ва ишлаб чикарувчидан бевосита жойида тузилган фьючерс шартномалари асосида харид қилиш амалиётини ривожлантириш давр талабига айланиб бормокда;

- йирик шахарларда супермаркетлар оркали сут ва гўшт маҳсулотларини сотиш билан бирга, жихозланган сут маҳсулотлари сотиш дуконларини ташкил этиш лозим;

- замонавий сақлаш тармоғи, музлаткичлар билан жихрзланган омборларга, хизмат курсатиш инфратузилмаси ва савдо шароитига эга булган тайёрловчи ва қайта ишловчи тадбиркорлик субъектларини ривожлантиришни рағбатлантириш долзарблик касб этмокда.

- Агарда бозорда шаклланган ҳолатга эътибор каратадиган булсак, кўп холларда чакана савдога олиб чикиш деҳконда вақт ва имконият йуклиги, бозорлар узоклиги сабабли транспорт ва бозорда савдо қилиш билан боғлик харажатлар нисбатан Юқорилиги боис, чакана савдо хисобидан оладиган фойда микдорининг кескин камайишига олиб келади. Айниқса, сут ва сут маҳсулотларининг деҳконхўжаликлар томонидан етиштирилиши деҳконнинг хар куни тайёр маҳсулотни бозорга олиб чикиш имкониятини чеклайди. Сут маҳсулотларининг сифати бузилиш муддати кун эмас, балки соатлар билан белгиланиши, ташищдаги мураккабликлар, маҳсулотни тайёрлащдаги муаммолар ишлаб чиқаришнинг ривожланишига тусик, булувчи мухим масалалардан хисобланади.

Бугунги куда чорвадор қайта ишловчи билан яхши муносабатда эмас, яъни кўп холларда қайта ишловчи корхоналар томонидан махрулотнинг нисбаган паст бахоларда сотиб олиниши, харид қилиш пайтида маҳсулот сифатини пасайтириб курсатишга уриниш, харид қилинган маҳсулот учун уз вақтида туловлар амалга

ошмаслиги, айниқса, деҳқонхўжаликлари учун накд пул билан савдо қилищдаги муаммолар туфайли қайта ишловчи корхоналарга булган ишончи пасайиб борган.

Чорвачилик маҳсулотлари етиштирувчи деҳкон ва фермер хўжаликлари билан гўшт ва сут махрулотларини қайта ишлаш корхоналари фаолиятини Иқтисодий боглаш ҳамдамаҳсулотетиштирувчиларни рагбатлантириш мақсадида қайта ишлаш корхоналари томонидан маҳсулот етиштиришни мунтазам бунаклаш механизмини ишлаб чикиш ва амалиётга жорий этиш лозим. Бунда маҳсулот етиштирувчилар чорвадорларга йил давомида етказиб бериладиган маҳсулот учун тузилган шаргномлар асосида маҳсулот кийматининг камида 50 фоизи микдорида бунаклаш мақсадга мувофик. Бу чорвадор деҳкон учун қайта ишловчига нисбатан ишонч туйгусини шакллаширищда жуда мухим;

Маълумки бугунги кунда деҳконхўжаликлари томонидан етиштирилган гўшт ва сут маҳсулотларининг аксарият киисми қайта ишловчиларга эмас, балки деҳкон бозорлари оркали сотилади. Бунда катор сабаблар бўлиши билан бирга, асосий ва мухим сабаблардан бири - бу накд пул билан савдо қдилиши имконияти хисобланади. Демак, ушбу вазиятни хисобга олмасдан туриб, деҳконхўжаликлари билан қайта ишловчи субъекглар уртасидага Иқтисодий муносабатларни яхши йўлга куйиш мумкин эмас,

Шунинг учун ҳамқайта ишловчи корхоналар томонидан деҳконхўжаликларидан харид қилинган гўшт ва сут маҳсулотлари учун туловларни накд пулларда амалга ошириш йулларини кидириш лозим. Шунингдек, маҳсулот учун туловларнинг бир қисмини деҳконхўжаликлари учун очилган банк пластик карта- ларидаги тулов тизимини ҳам жорий этиш мумкин бўлади;

Бу тадбирлар сут ва гўшт маҳсулотлари сифатининг яхшиланишига олибкелади ва бундан биринчи навбада қайта ишловчилар манфаатдор бўлади.

Юқорида тилга олинган масалаларнинг хал этилиши чорвадор дехдконнинг қайта ишловчи саноат корхоналари билан Иқтисодий муносабатлари яхшиланишига олиб келиб, ушбу тадбирлар томонлар манфаатларига тўлиқ мос келади.

2.3.Бухоро вилоятидаги мева-сабзавот ва полиз маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналари таҳлили ва экспорт салоҳиятини ошириш йуллари

Хозирги давирга келиб Бухоро вилоятида фаолият курсатаётган **мева-сабзавот** маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналари сони 15 тани ташкил этади булар қуйидагилар (2.10-жадвал:

Бухоро туманида 6та

1. «Бухоро Ҳамрия» МЧЖ, ҚК, Манзили Бухоро тумани, Ойбек МФЙ, қуюлтирилган шарбатлар ишлаб чиқаради .
2. "Галларивер" МЧЖ, Манзили Бухоро тумани, Саховат ҚФЙ, узум шиндиси, сулфасусла ишлаб чиқаради .
3. "Шарбат" МЧЖ, Манзили Бухоро тумани, Работи Қалмоқ ҚФЙ, қуюлтирилган шарбатлар ишлаб чиқаради .
4. "Дилноза" ХК, Манзили Бухоро тумани, Соҳибкор ҚФЙ, Томат паста ишлаб чиқаради .
5. "Галларивер" МЧЖ, Манзили Бухоро тумани, Соҳибкор ҚФЙ, Мева қуритиш ишлаб чиқаради .
6. "Агромир Бухара" МЧЖ, Манзили Бухоро тумани, Работи Қалмоқ ҚФЙ, қуюлтирилган шарбатлар ишлаб чиқаради.

Жондор туманида 2та .

1. "Бухара Аллянс" МЧЖ, Манзили Жондор тумани, Пахтакор кучаси, мева-сабзавотни қайта ишлаш.
2. "Жондорпродукция" МЧЖ , Манзили Жондор тумани, Пахтакор кучаси, узумни қайта ишлаш.

Ромитан туманида 2та.

1. "BOG'ISAYDON UZUM MEVA SABZAVOT" МЧЖ Манзили Ромитан тумани, Богитуркон ҚФЙ, Сулфасусла.

2. "ФАРРУХ МЕВА ТАЙЁРЛОВ САВДО" МЧЖ Манзили Ромитан тумани, Богитуркон ҚФЙ, Сулфасусла.

Шофиркон тумани 1та.

1. "REAL FRUKT PRODUKT" МЧЖ ,Манзили Шофиркон тумани, Мустақиллик кучаси, мева-сабзавот консервалари, қуритилган мева-сабзавотлар.

Олот тумани 1та.

1. "Темурбек Ҳусайнов" ХК, Манзили Олот тумани, Чандир ҚФЙ, Қуйилтирилган узум шарбати ишлаб чиқариш.

Пешкў тумани 1та.

1. "Пешкў мева-узум саноат" МЧЖ, Манзили Пешкў тумани Мева-сабзавотни қкрити.

Бухоро шахар 2та.

1. "LIVADIYA-BUKHARA" ХК, Манзили Бухоро шахар, Чулпон кучаси 10, мевани куритиш.
2. "SOGDIANA-MIR" МЧЖ, Манзили Бухоро шахар, Саноатчилар кўчаси Қуритилган мева-сабзавотлар.

Ўрганиш натижаларига кўра вилоятда 2012 йилда жами 12 та консерва маҳсулотларини ишлаб чиқарувчи корхоналар фаолият юритиб келмоқда, ушбу корхоналар томонидан 2011 йил давомида 40 тонна сабзавот, 128 тонна мева, 9105 тонна узум маҳсулотлари қайта ишланган.

Мавжуд корхоналарнинг ишлаб чиқариш қуввати йилига 35320 тоннани ташкил қилади. Жумладан:

1) Бухоро туманида 5 та корхона мавжуд булиб, ушбу корхоналарнинг йиллик ишлаб чиқариш қуввати 27210 тоннани ташкил этиб, шундан 170 тоннаси сабзавот, 12032 тоннаси мева ва 9008 тоннаси узум маҳсулотларини қайта ишлашга ихтисослашган.

2) Жондор туманида 2 та корхона мавжуд, ушбу корхоналарнинг йиллик ишлаб чиқариш қуввати 4000 тоннани ташкил этади. Шундан 1000 тоннаси сабзавот, 1000 тоннаси мева ва 2000 тоннаси узум маҳсулотларини қайта ишлашга ихтисослашган.

3) Рометан туманида 2 та корхона мавжуд, ушбу корхоналарнинг йиллик ишлаб чиқариш қуввати 1000 тонна бўлиб, ушбу корхоналар узумни қайта ишлашга ихтисослашган.

4) Шофиркон туманида 1 та корхона мавжуд, ушбу корхонанинг йиллик ишлаб чиқариш қуввати 750 тонна бўлиб, шундан 150 тоннаси сабзавот, 600 тоннаси мевани қайта ишлашга ихтисослашган.

5) Бухоро шаҳрида 2 та корхона мавжуд, ушбу корхоналарнинг йиллик ишлаб чиқариш қуввати 4000 тонна бўлиб, шундан 1000 тоннаси сабзавот, 1000 тоннаси мева ва 2000 тоннаси узум маҳсулотларини қайта ишлашга ихтисослашган.

Жорий йилда ушбу корхоналар томонидан 170 тонна сабзавот, 6131 тонна мева, 9805 тонна узум маҳсулотлари қайта ишланиши кутилмоқда.

2013 йилнинг 3 чорагида Олот туманида йиллик қуввати 1000 тонна узумни қайта ишлашга мўлжалланган “Темурбек Ҳусайнов” хусусий корхонаси ҳамда Пешку туманида йиллик қуввати 100 тонна сабзавот ва 100 тонна мевани қайта ишлашга мўлжалланган “Пешкў мева-узум саноат” масъулияти чекланган жамиятлари ишга туширилиши белгиланган. Ушбу лойиҳаларни амалга оширишда жами 135 млн.сўм, шундан 35 млн.сўм ўз маблағи ҳисобидан амалга оширилиши кўзда тутилмоқда.

Мева-сабзавотни қайта ишлаш корхоналари орасида 2013 йилнинг 4 чорагида фаолиятини қайта тиклаш бўйича Бухоро шаҳридаги “SOGDIANA-MIR” қўшма корхонаси белгилаб олинди. Корхонанинг қуввати йилига 800 тонна маҳсулотни қайта ишлашга мўлжалланган.

Бугунги кунда мева-сабзавот маҳсулотлари етиштириш соҳасига индустриал технологиялар кенг миқёсда кириб келмоқда. Бу нафақат ҳамма жойда машина ва механизмларни қўллашни, балки йирик кўламли ишлаб чиқаришнинг юқори самарадорликка эга эканлигини англатади. Масалан, 500 кг. олмани сақлаш ҳам, ташиш ҳам, қайта ишлаш ҳам фойдали эмас. 50 тонна бўлиши бу– бошқа масала. Бунда талаб юқори бўлган олма навлари бозорда уларни истеъмолчилар кутган пайтда бўлиши лозим. Чунки ташқи бозорда рақобат сезиларли даражада ва у ички бозорда ҳам кучайиб бормоқда.

Ишлаб чиқарувчилар учун бозор ва ҳамкорлик қилишни ҳохлаган мижозлар тўғрисида маълумотга эга бўлиш жуда муҳим. Мижозлар талаблари ва улар ҳохлаган маҳсулот турлари ўзгариб бормоқда.

Мамлакатимизда мева-сабзавот маҳсулотлари ишлаб чиқариш ва уларни қайта ишлашда соҳанинг модернизация даражаси алоҳида ўрин тутади. Жумладан, 2012-2015 йилларда мева-сабзавот ва узумни қайта ишлаш бўйича янги корхоналар қуриш, мавжудларини реконструкция ва модернизация қилиш бўйича бир қатор чора-тадбирлар амалга оширилиши кўзда тутилган.

Мазкур чора-тадбирлар Ўзбекистонда мева-сабзаот маҳсулотларини етиштириш, уларни жаҳон бозоридаги рақобатбардошлигини ошириш, шунингдек, соҳанинг келгуси ривожини белгилаш имкониятларини беради.

2.4 - расм.

барча лойиҳалар сони

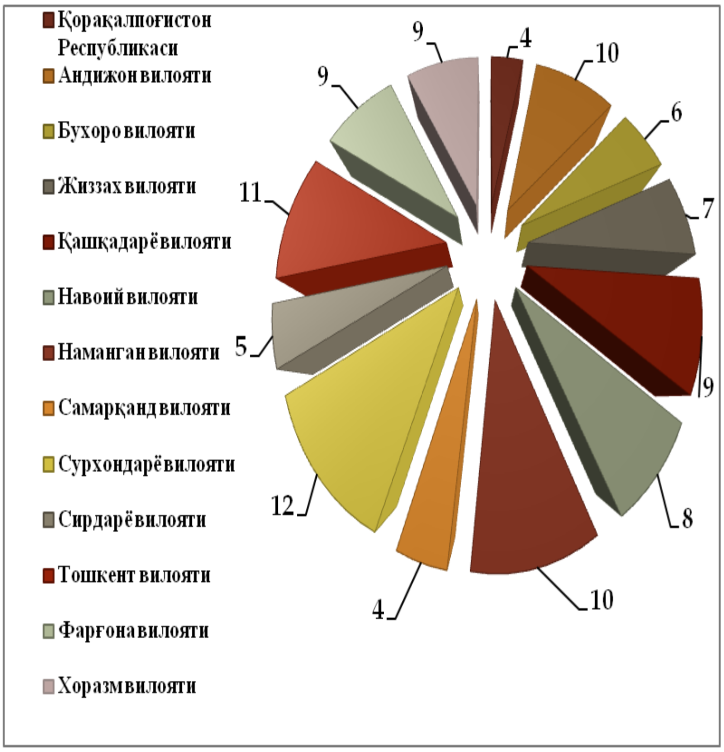

йиллик қуввати, тонна

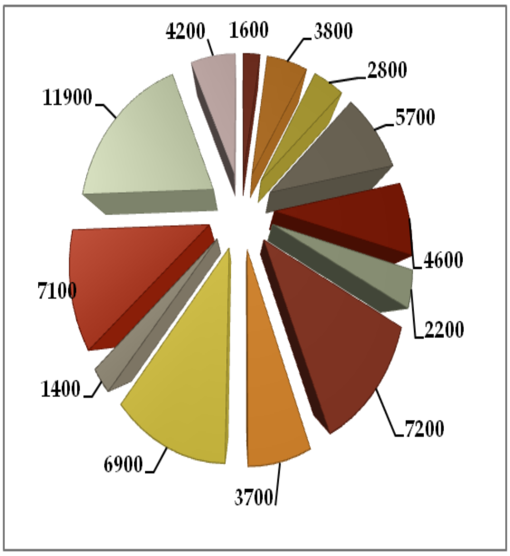

янги қуриладиган

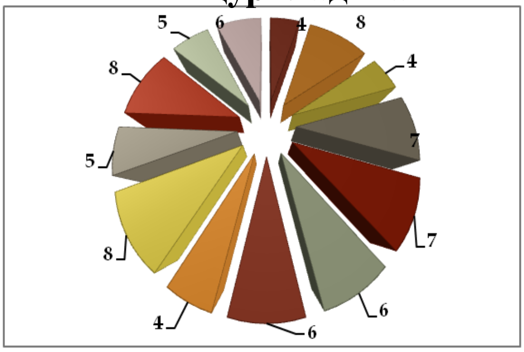

реконструкция ва модернизация

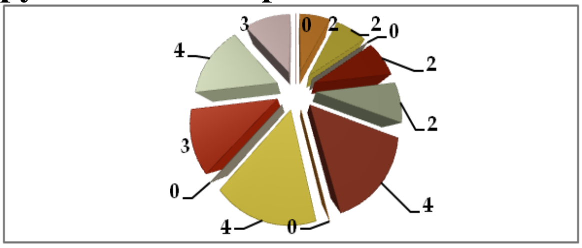

2.4 - расм. Ҳудудларда мева-сабзавот маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини ташкил этиш ва мавжудларини модернизация қилиш лойиҳаси[10].

Бухоро вилоятида фаолият кўрсатаётган мева-сабзавот маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарининг Хом ашёни қайта ишлаш бўйича мавжуд қувват, 20920 тонна/йил булиб (2.10-жадвал)

[10]Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги маълумотлари.

2012 йилда корхоналар томонидан қабул қилинган хом ашё микдори 16163,7 тонна булиб мавжуд кувватнинг 77% ташкил етдибу эса фойдаланиш даражаси пастлигини курсатади бунда корхоналарМаркетинг ёндашуви билан ишлаб чиқариш қувватларини мақбуллаштиришлари лозим.

2.5-расм

2.5-расм. 2012 йилда корхоналар томонидан қабул қилинган хом ашё микдори.

2013 йилда корхоналар томонидан 24089 тоннахом ашё қабул қилиниши кутиляпти (2.10-жадвал).Кувватдан фойдаланиш Юқори корхоналар

Бухоро туманида фаолият юритаётган"**Агромир Бухара" МЧЖ** қуюлтирилган шарбатларишлаб чикарадиганкорхонаси томонидан режада 10000 тонна хом ашё қабул қилиниши кутиляпти ва маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини1200 тонна етказмокчи, кейинги уринда Бухоро туманида фаолият юритаётган **"Галларивер" МЧЖ** узум шиндиси ишлаб чикарадиганкорхонаси томонидан режада 6500 тонна хом ашё қабул қилиниши кутиляпти ва маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини1200 тонна етказмокчи.

Кувватдан фойдаланиш энг паст корхона Жондор туманидаги "Бухара Аллянс" МЧЖ корхонаси, йиллик куввати 3000 тонна булиб бугунги кунда 450 тонна маҳсулот кабул қилишни режалаштиряпти бу эса 15%ни ташкилэтади.

Корхона маркетинг ёндашуви билан ишлаб чиқариш қувватларини мақбуллаштиришлари лозим.

Бухоро вилоятида 2011-2013 йилда барча тоифадаги хўжаликлар бўйича мева маҳсулотларини етиштириш, қайта ишлаш ва экспорт қилиш

Вилоят буйича: 2011 йил 10266 гектар майдондан 163,5 минг тонна ялпи ҳосил олиниб шундан 11,5 минг тоннаси қайта ишланиб, 1,68 минг тоннаси экспорт қилинган.

2012 йил 11680 гектар майдондан 170,9 минг тонна ялпи ҳосил олиниб шундан 12,2 минг тоннаси қайта ишланиб, 1,9 минг тоннаси экспорт қилинган.

2013 йил 11680 гектар майдондан 180,0 минг тонна ялпи ҳосил олиниши шундан 13,1 минг тоннаси қайта ишланиши, 2,1 минг тоннаси экспорт қилиниши кутилмокда.

Вилоятимизда мева маҳсулотлариниқайта ишлаш ва экспорт қилиш жудаҳам паст курсаткични курсатмокда

2.6-расм

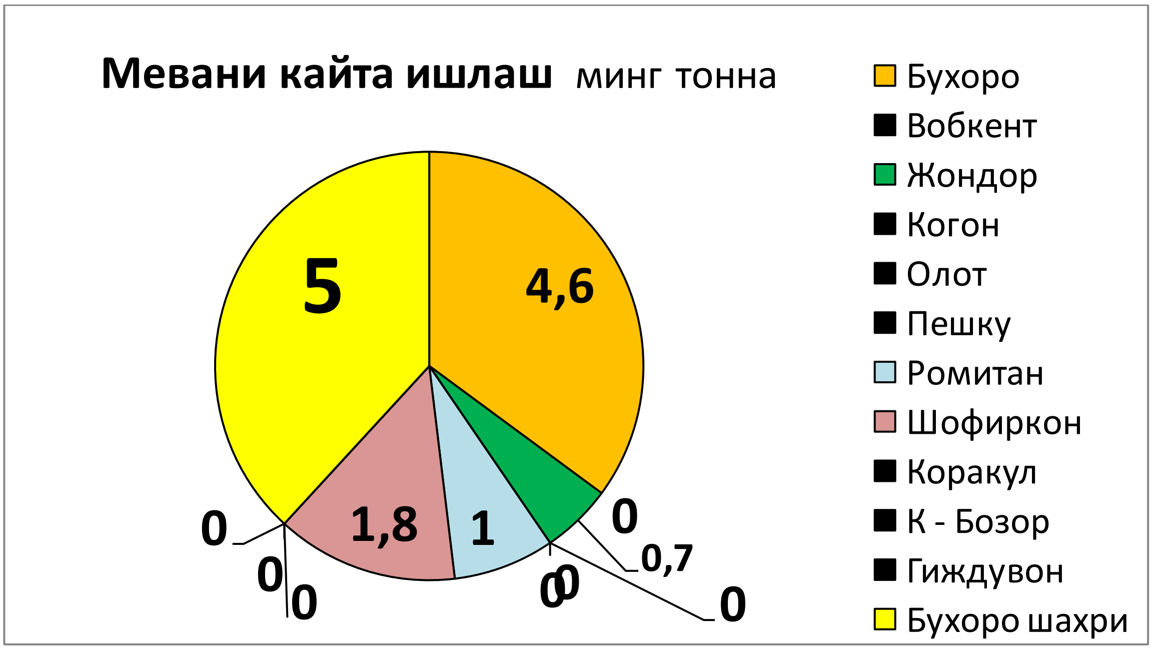

2.6-расм 2013 йил Вилоятимизда мева маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналари.

Юқоридаги диаграммада кўриниб турибди Олот, Пешку, Коракул, К-Бозор, Гиждувон, Когон туманларида мева маҳсулотларини қайта ишлаш саноатининг йуклиги кўриниб туриб турибди. Бу туманларда ҳам қайтаb шлаш саноатини йўлга койиш лозим.

Бундан ташкари мавжуд мева маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарининг маҳсулотлари, ялпи маҳсулотга нисбаттан пастлиги кузатилмокда бунга карши чора тадбирлар амалга оширилиши лозим.

2.7-расм

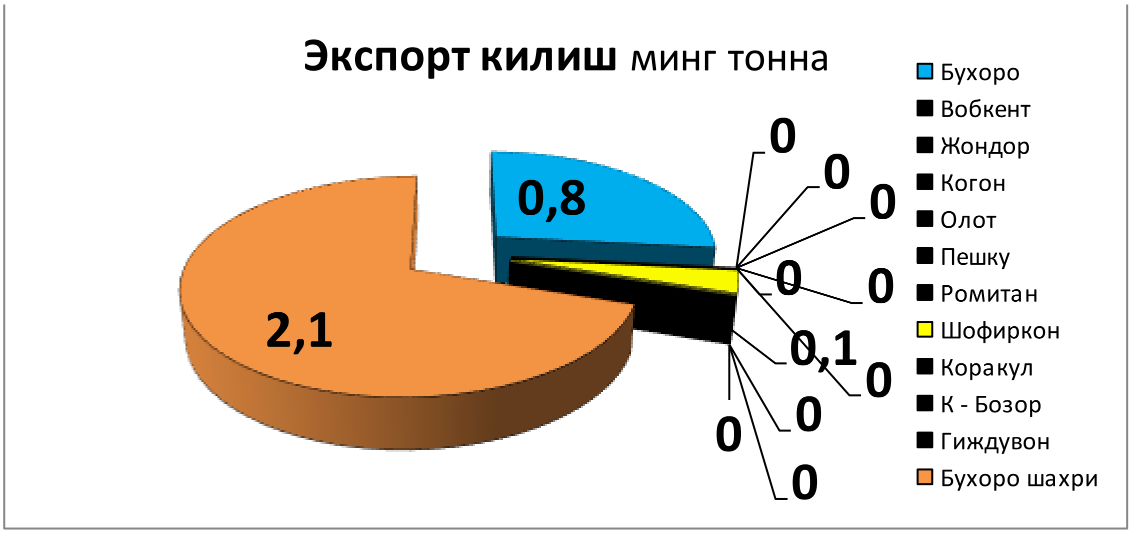

2.7-расм. 2013 йил Вилоятимизда қайта ишланган мева маҳсулотларини экспорт қилиш курсаткичи.

Юқоридаги диаграммада кўриниб турибди Вопкент, Жондор, Олот, Пешку, Коракул, Ромитан, К-Бозор, Гиждувон, Когон туманларида қайта ишланган мева маҳсулотларини экспорт қилиш курсаткичи 0% ни ташкил этади, колган Бухоро т 17%, Шофиркон т 5,5% ва Бухоро ш 24% қайта ишланган мева маҳсулотларини экспорт қиладилар.

2011 йил 7526 гектар майдондан 391,2 минг тоннаялпи ҳосил олиниб шундан 23,4 минг тоннаси қайта ишланиб, 2,5 минг тоннаси экспорт қилинган.

2012 йил 7826 гектар майдондан 417,1 минг тоннаялпи ҳосил олиниб шундан 25,5 минг тоннаси қайта ишланиб, 3,3 минг тоннаси экспорт қилинган.

2013 йил 7826 гектар майдондан 444,2 минг тоннаялпи ҳосил олиниши шундан 27,6 минг тоннаси қайта ишланиши, 4,5 минг тоннаси экспорт қилиниши кутилмокда.

Вилоятимизда сабзаваотэкинлариниқайта ишлаш ва экспорт қилиш жудаҳам паст курсаткични курсатмокда

2.8-расм

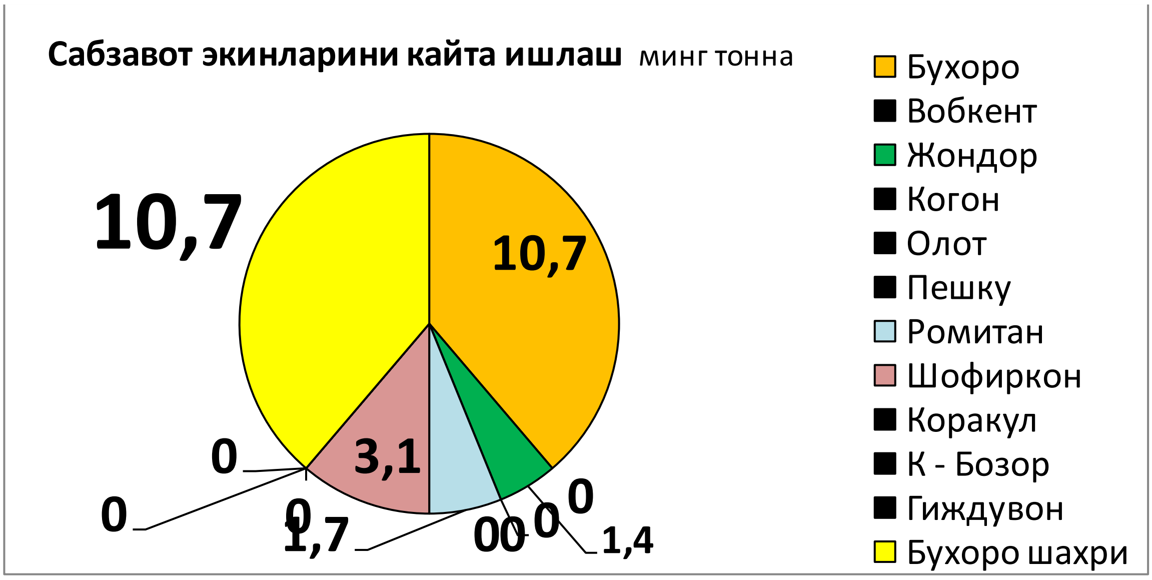

2.8-расм. 2013 йил Вилоятимизда сабзавотэкинлариниқайта ишлаш корхоналари.

Юқоридаги диаграммада кўриниб турибди Олот, Пешку, Коракул,

К-Бозор, Гиждувон, Когон туманларида Сабзавот экинлариниқайта ишлаш саноатининг йуклиги кўриниб туриб турибди. Бу туманларда ҳам қайта ишлаш саноатини йўлга куйиш лозим.Бундан ташкари мавжуд сабзавот экинлариниқайта ишлашкорхоналарининг маҳсулотлари, ялпи маҳсулотга нисбаттан пастлиги кузатилмокда

2.9-расм

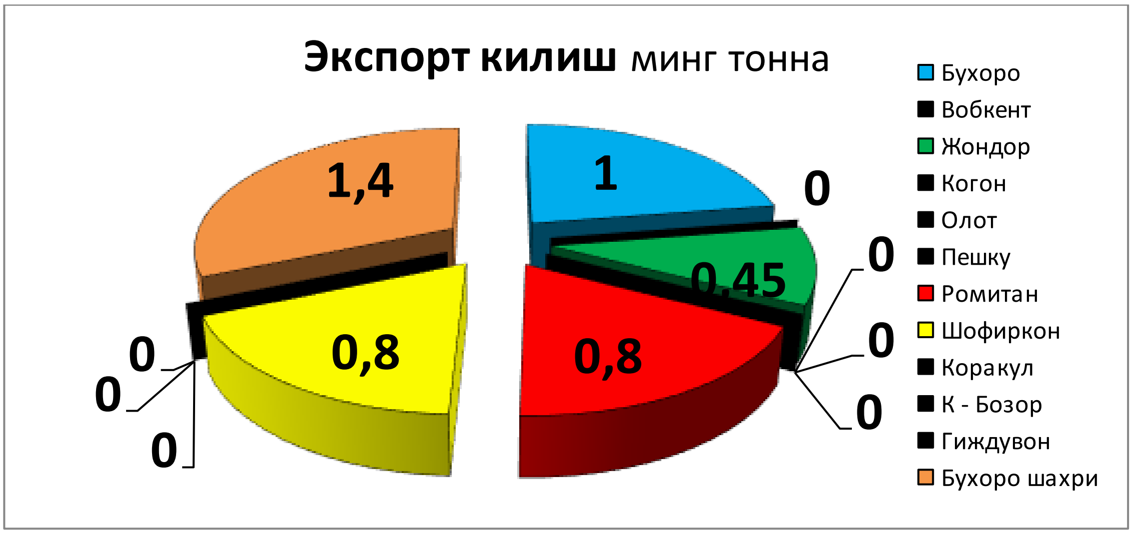

2.9-расм. 2013 йил Вилоятимизда қайта ишланган сабзавот экинларини экспорт қилиш курсаткичи.

Юқоридаги диаграммада кўриниб турибди Вопкент, Олот, Пешку, Коракул, К-Бозор, Гиждувон, Когон туманларида қайта ишланган сабзавот экинларини экспорт қилиш курсаткичи 0% ни ташкил этади, колган Бухоро т 9,3%, Шофиркон т 25,8%,Жондор т 32,1% , Ромитан т 47%, ва Бухоро ш 13% қайта ишланган сабзавот экинлариниэкспорт қиладилар.

Бухоро вилоятида 2011-2013 йилда барча тоифадаги хўжаликлар бўйича узум етиштириш, қайта ишлаш (2.10-жадвал)

2011 йил 8424 гектар майдондан 109,4минг тоннаялпи ҳосил олиниб шундан 21,5 минг тоннаси қайта ишланиб, 2,67 минг тоннаси экспорт қилинган.

2012 йил 9739 гектар майдондан 116,7 минг тоннаялпи ҳосил олиниб шундан 22,8 минг тоннаси қайта ишланиб, 2,87 минг тоннаси экспорт қилинган.

2013 йил 9739 гектар майдондан 122,6 минг тоннаялпи ҳосил олиниши шундан 24,3 минг тоннаси қайта ишланиши, 3,1 минг тоннаси экспорт қилиниши кутилмокда.

2.10-расм

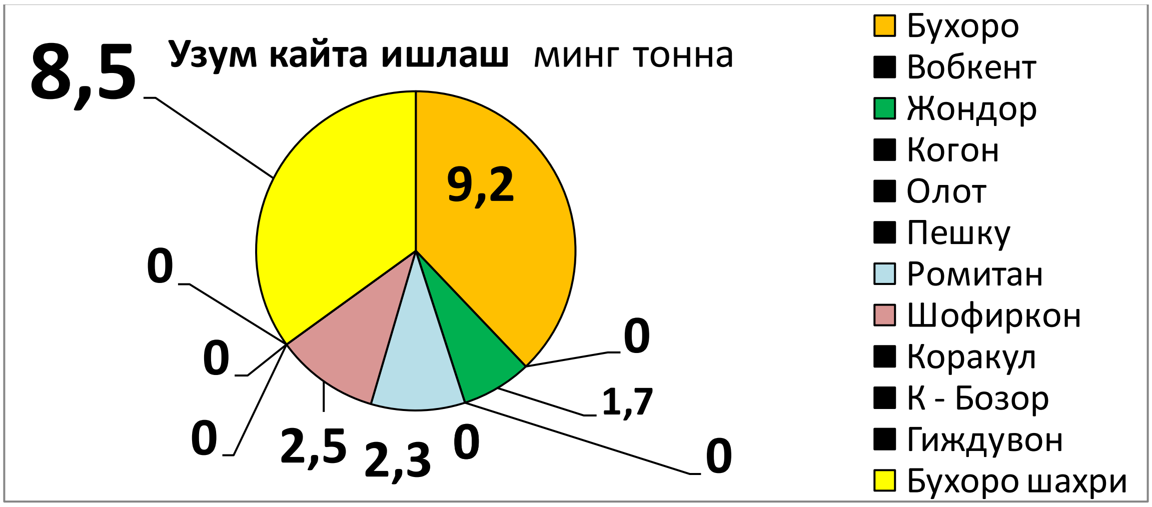

2.10-расм. 2013 йил Вилоятимизда узумқайта ишлаш корхоналари.

Юқоридаги диаграммада кўриниб турибди Олот, Пешку, Коракул, К-Бозор, Гиждувон, Когон туманларида узумқайта ишлаш саноатининг йуклиги кўриниб туриб турибди. Бу туманларда ҳам қайта ишлаш саноатини йўлга кўйиш лозим.

2.11-расм

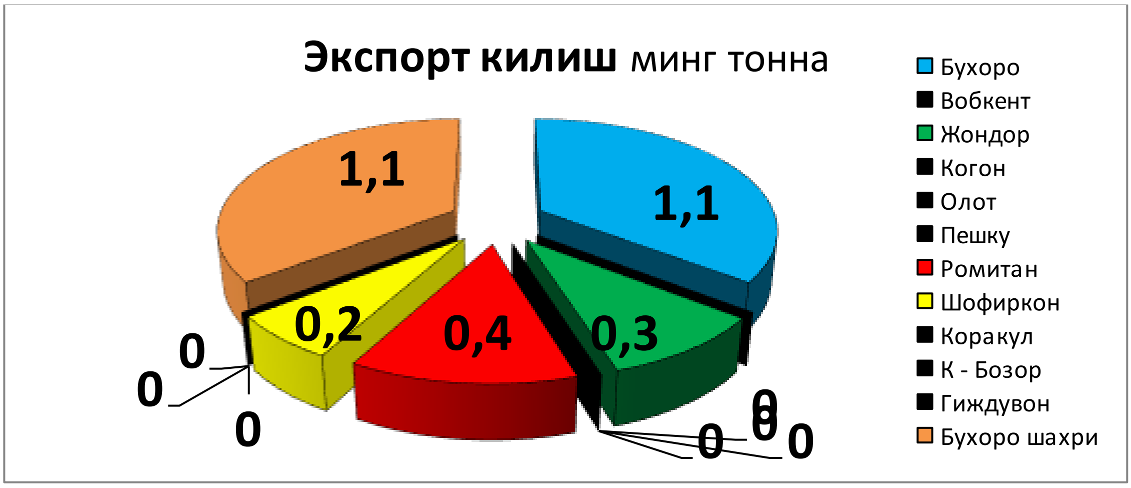

2.11-расм. 2013 йил Вилоятимизда қайта ишланган узумэкспорт қилиш курсаткичи.

Юқоридаги диаграммада кўриниб турибди Вопкент, Олот, Пешку, Коракул, К-Бозор, Гиждувон, Когон туманларида қайта ишланган узум экспорт қилиш курсаткичи 0% ни ташкил этади, колган Бухоро т 11,9%, Шофиркон т 8%,Жондор т 17,6% , Ромитан т 17,3%, ва Бухоро ш 12,9% қайта ишланган узум экспорт қиладилар.

Вилоятимизмиз экспорти ва импортининг товар ва географик таркибини такомиллаштириш орқали рақобатбардошликни ошириш бир қатор вазифаларнинг амалга оширилишини тақозо этади (2.12-расм).

2.12-расм. Ташқи савдо айланмаси географик таркибини такомиллаштириш орқали рақобатбардошликни ошириш

Манба: Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг “2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади” мавзусидаги маърузасини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. – Т.: Иқтисодиёт. - 2012. – 282 бет.

Хорижий давлатларда мамлакатимизда ишлаб чиқарилаётган, ёки ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш мумкин бўлган маҳсулотларга бўлган талабни ўрганиш, бундай товарлар бозорларига кириб бориш ва рақобат қилиш стратегиясини

ишлаб чиқиш экспорт қилинаётган товарлар сонини ва мамлакатлар географиясини кенгайтиришга ижобий таъсир кўрсатади.

Жаҳон бозорларида корхоналаримиз маҳсулотларининг рақобатбардошлигини таъминлашда қуйидаги чора-тадбирларнинг амалга оширилиши муҳим аҳамият касб этади:

- экспорт қилувчи корхоналарга маҳсулот тайёрлаш ва сотиш харажатларини камайтиришда кўмаклашиш;
- уларни ташқи бозор конъюнктурасидаги ўзгаришлар, истиқболли бозорлар, рақобатчилар тўғрисида олиб борилган тадқиқотлар натижалари билан таништириш;
- транспорт-коммуникация тизимларини ривожлантириш;
- янги транспорт йўлакларини очиш орқали транспорт харажатларини камайтириш ва ҳ.к.

Мамлакат иқтисодиётнинг барқарор ривожланишида экспортга йўналтирилган маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи тармоқлар экспорт салоҳиятидан кенг фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Ҳозирги кунда Бухоро қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг кўплаб турларини ишлаб чиқариш, қайта ишлаш ва экспорт қилишда йирик салоҳиятга эга.

Мева-сабзавотчилик мажмуаси маҳсулотлари экспортининг кенгайиши кўп жиҳатдан мажмуанинг фаолиятига, яъни ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажмига, уларнинг сифати, турлари ва жаҳон бозори конъюнкутураси ўзгаришига бевосита боғлиқ. Айни вақтда қуйи мажмуанинг муваффақиятли ривожланиши ташқи иқтисодий фаолиятнинг қай даражада йўлга қўйилганлиги билан белгиланади. Шу ўринда мамлакатимизда ишлаб чиқарилаётган мева-сабзавот маҳсулотларининг турлари бўйича жаҳон бозоридаги рақобатбардошлигига баҳо бериб ўтиш экспорт салоҳиятини белгилаш ва стратегик йўналишларни аниқлашда муҳим аҳамият касб этади.

Бухоро нафақат ўз пахта толаси, балки сабзавот, мева, узум ва полиз маҳсулотлари билан ҳам машҳур бўлиб, уларнинг кўплаб турлари, навлари ўзига хос таъм хусусиятлари ва экологик тоза маҳсулот сифатида танилган. Мева-сабзавот маҳсулотларининг мазкур хусусиятлари уларнинг жаҳон қишлоқ хўжалик маҳсулотлари бозорларида юқори рақобатбардошлигини таъминлайди. Масалан, Вилоятимизда ишлаб чиқариладиган узум навларида қанд таркиби 18 фоиздан 30 фоизгача, помидорларда қуруқ моддаларнинг улуши 5,5 фоиздан кўпроқни ташкил этади[11]. Бу эса Европадаги худди шундай маҳсулотлар кўрсаткичлардан сезиларли даражада юқори ва харидорлар учун жозибали ҳисобланади. Шунингдек, қуйидагилар ҳам Вилоятимиз мева-сабзавотчилик мажмуаси рақобат афзалликларига киради:

- ҳўл мева-сабзавотлар ва полиз маҳсулотлари, шунингдек, қайта ишланган мева-сабзавот маҳсулотлари ишлаб чиқариш ва жаҳон бозорида сотиш имкониятини берувчи табиий-иқлим шароитлари;
- мева-сабзавот маҳсулотлари сифат даражаси, хусусан экологик тозалигини таъминловчи ер ресурсларининг мавжудлиги;
- малакаси ва интизоми нисбатан юқори бўлгани ҳолда ишчи кучининг арзонлиги;
- илмий салоҳият ва амалий тадқиқотлар даражасининг юқорилиги;
- нисбатан инфратузилманинг ривожланганлиги (транспорт коммуникацияси, электрлаштириш даражаси).

Бундан ташқари, Мамлакатимиз Марказий Осиё ва қўшни минтақалар орасида мева-сабзавот етиштириш ҳамда улардан қайта ишланган маҳсулотларни ишлаб чиқариш, экспорт қилишда етакчи давлат ҳисобланади. Бу эса, мазкур минтақада рақобат афзаллигини вужудга келтиради.

[11]Манба: Экспорт фаолияти бўйича қўлланма. Экономическое обозрение. Тошкент 2011

Юқоридагиларни инобатга олган ҳолда, мустақиллик даврида ҳукумат томонидан мева-сабзавот маҳсулотларини экспортини қўллаб-қувватлашнинг ҳуқуқий асоси яратилди. Мева-сабзавот маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва сотишнинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб, мазкур маҳсулотларни экспорт қилиш тартиби ишлаб чиқилди. Унинг асосий моҳияти мева-сабзавот маҳсулотларининг асосий қисмини деҳқон ва фермер хўжаликлари ишлаб чиқараётгани ва уларга экспорт қилищда енгилликлар яратиш мақсадида юридик ва жисмоний шахсларга экспорт қилишнинг соддалаштирилган тизими амалга оширилаётганлигидир. Бу эса экспорт салоҳиятининг ошишига хўл ва қайта ишланган мева-сабзавот маҳсулотлари анъанавий истеъмол бозорларининг қайта тикланиши ва кенгайиши яна бир омил бўлиб ҳисобланади.

Хулоса ва таклифлар

Қишлоқ хўжалиги мамлакатимиз иқтисодиётининг мухим тармоғи хисобланади. Бу тармоқ аҳолининг озиқ-овқат маҳсулотларига, саноат тармоқларининг хомашёга булган талабини кондиради. Шу боис иқтисодий ислохотларнинг бошиданок аграр сиёсатимизнинг асосий вазифаси сифатида қишлоқ хўжалигини ривожлантириш, пахта яккахоким лигидан возкечиш, озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш, қишлоқ хўжалигида қайта ишлаш саноати мажмуасини шакллантириш кабилар белгилаб олинди ва бу борада кўплаб ютук ларга эришилди.

Дархақикат, мамлакатимизнинг қулай ва серқуёш иқлими ҳамда географик жойлашуви кўплаб қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш имконини беради. Энг асосий вазифа эса— бу табиий имкониятдан оқилона фойдаланишимиз лозим.

Битирув малакавий ишининг биринчи бобида биз Қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарининг саноатдаги ўрни ва аҳамиятини урганиб тахлил килдик, тахлилда Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта

ишлаш саноатининг таркибий тузилмаси ва хозирги ҳолати, Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида қайта ишлаш саноатини ривожлантириш йуллари хамда Ҳудудий инвеститция, маҳаллийлаштириш дастури ва ишлаб чиқариш инфратузилмасининг ривожланиши имкониятларини тахлил килиб ёритиб бердик. Иккинчи бобида Бухоро вилоятида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларни қайта ишлаш саноатини хозирги ҳолатини таҳлили килдик, тахлилда Вилоятда 2012-2015 йилларда озиқ-овқат саноатини ривожлантириш йуналишлари, Бухоро вилоятида гўшт ва сут маҳсулотларни қайта ишлашга ихтисослаштирилган янги замонавий корхоналарни куриш ҳамда мавжудларини модернизация ва реконструкция қилиш хамда Бухоро вилоятидаги мева-сабзавот,полиз маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналари таҳлили ва экспорт салоҳиятини ошириш йулларини куриб тахлил килдик.

Ўзбекистон нафақат ўз пахта толаси, балки сабзавот, мева, узум ва полиз маҳсулотлари билан ҳам машҳур бўлиб, уларнинг кўплаб турлари, навлари ўзига хос таъм хусусиятлари ва экологик тоза маҳсулот сифатида танилган. Ммева-сабзавот маҳсулотларининг мазкур хусусиятлари уларнинг жаҳон қишлоқ хўжалик маҳсулотлари бозорларида юқори рақобатбардошлигини таъминлайди. Масалан, ишлаб чиқариладиган узум навларида қанд таркиби 18 фоиздан 30 фоизгача, помидорларда қуруқ моддаларнинг улуши 5,5 фоиздан кўпроқни ташкил этади. Бу эса Европадаги ҳудди шундай маҳсулотлар кўрсаткичлардан сезиларли даражада юқори ва харидорлар учун жозибали ҳисобланади. Шунингдек, қуйидагилар ҳам мева-сабзавотчилик мажмуаси рақобат афзалликларига киради:

- ҳўл мева-сабзавотлар ва полиз маҳсулотлари, шунингдек, қайта ишланган мева-сабзавот маҳсулотлари ишлаб чиқариш ва жаҳон бозорида сотиш имкониятини берувчи табиий-иқлим шароитлари;
- мева-сабзавот маҳсулотлари сифат даражаси, хусусан экологик тозалигини таъминловчи ер ресурсларининг мавжудлиги;

- малакаси ва интизоми нисбатан юқори бўлгани ҳолда ишчи кучининг арзонлиги;

- илмий салоҳият ва амалий тадқиқотлар даражасининг юқорилиги;

- нисбатан инфратузилманинг ривожланганлиги (транспорт коммуникацияси, электрлаштириш даражаси).

Бундан ташқари, Мамлакатимиз Марказий Осиё ва қўшни минтақалар орасида мева-сабзавот етиштириш ҳамда улардан қайта ишланган маҳсулотларни ишлаб чиқариш, экспорт қилишда етакчи давлат ҳисобланади. Бу эса, мазкур минтақада рақобат афзаллигини вужудга келтиради. Ўзбекистон ҳудудий жиҳатдан яқин мамлакатларга мазкур турдаги маҳсулотларни экспорт қилишда сарфлаётган транспорт харажатлари ушбу ҳудудларга индустриал мамлакатларнинг экспортда транспорт харажатларига нисбатан паст. Дарҳақиқат, мева-сабзавотчилик мажмуаси маҳсулотларининг ҳудудий жиҳатдан яқин мамлакатлар бозорларида рақобатбардошлик даражасини оширишнинг улкан имкониятлари мавжуд. Бу айниқса, нисбатан паст транспорт харажатлари шароитида ишлаб чиқаришдан юқори самара олиш мумкин бўлган юқори талабга эга маҳсулотларга тегишли.

Қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш саноатини ривожлантириш учун куйдаги таклифларни билдираман:

Инвестициялар, айниқса, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар хисобига қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш ва ишлаб чиқаришни замонавий технологиялар билан тубдан янгилаш асосида кушимча киймати Юқори булган тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кенгайтириш;

Иқтисодий салоҳиятдан оқилона ва самарали фойдаланиш мақсадида аграр секторнинг минтакавий ва тармоқ таркибини такомиллаштириш;

Қишлоқжойларда хизмат курсатиш инфратузилмасини ривожлантириш ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чикарувчилар уртасида ракобат мухитини шакллантириш;

Фермер ва дехдкон хужаликлари қайта ишловчи саноат корхоналари билан Иқтисодий муносабатлари яхшилаш;

Қишлоқ хўжалиги соҳасида амалга оширилаётган ҳуқуқий ислоҳотларни амалга ошириш;

Ишлаб чиқарувчилар учун бозор ва ҳамкорлик қилиш учун имкониятлар яратиш;

Маркетинг ёндашуви билан ишлаб чиқариш қувватларини мақбуллаштириш.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати

I. Ўзбекистон Республикаси қонунлари

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. - Т.:Ўзбекистон, 2012.- 40 б.

2. Ўзбекистон Республикасининг “Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида” ги қонунига шарҳлар. -Тошкент.: “Шарқ”, 2000. – 384 б.

II. Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонлари ва қарорлари

3. “Монополияга қарши ишларни тартибга солиш ва рақобатни ривожлантириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 26 февралдаги ПФ-4191-сон Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами – 9 сон – 2010 йил 9 март.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ”Аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш тизимини янада такомиллаштириш ва мустаҳкамлашга оид қўшимча чора тадбирлар тўғрисида”ги Фармони. –Тошкент: 2007. 19 март, ПФ-3864-сон.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Аҳолини иш билан бандлигини ошириш ҳамда меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш органлари фаолиятини такомиллаштириш чора- тадбирлари тўғрисида”ги қарори. –Тошкент: 2007. 6 апрель, ПК-616- сон.

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 6 апрелдаги 616-сонли “Аҳоли бандлигини ошириш ҳамда меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш органлари фаолиятини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори. – Тошкент: 2007 йил 6 апрель.

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 28 ноябрдаги “Иқтисодиётнинг реал сектори корхоналарини қўллаб-қувватлаш, уларнинг барқарор ишлашини таъминлаш ва экспорт салоҳиятини ошириш чора-

тадбирлари дастури тўғрисида”ги ПФ-4058-сон Фармони. Тошкент: 2008 йил 2 декабрь.

III. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарорлари ва Ўзбекистон Республикаси вазирликларининг ҳуқуқий- меъёрий ҳужжатлари

8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Меҳнат фаолиятини амалга ошириш учун чет элларга кетаётган Ўзбекистон Республикаси фуқароларини ҳисобга олишни такомиллаштириш тўғрисида”ги қарори. –Тошкент: 2007. 15 май, 97- сон.

9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ишга жойлаштиришга муҳтож меҳнат билан банд бўлмаган аҳолини ҳисобга олиш методикасини такомиллаштириш тўғрисида”ги Қарори. –Тошкент: 2007. 24 май, 106- сон.

IV. Ўзбекистон Республикаси Президенти асарлари

10. Каримов И.А. Бош мақсадимиз – кенг кўламли ислоҳотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш. //“Халқ сўзи” газетаси. 2013 йил 19 январь, № 13.(5687)

11. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг БМТнинг “Мингйиллик ривожланиш мақсади” Саммити Ялпи мажлисидаги нутқи. //Халқ сўзи, 21.09.2010 й

12. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч.-Т.: Маънавият. 2008 - 69 б.

V. Дарсликлар

13. Абдураҳмонов Қ.Х. Меҳнат иқтисодиёти ва социологияси. Дарслик. - Т.: MEHNAT, 2012. - 763 бет.

14. Абдураҳмонов Қ.Х. “Инсон тараққиёти” (Дарслик) Т.: -“Fan va texnologiya” 2013 -475 б.

15. Буланов И.С, Волгин Р.А. Рынок труда. Учебник. – М.: Экзамен, 2007. – 479 стр.

16. Кибанов А.Я. Экономика и социология труда. Учебник. - М.: ИНФРА-М, 2010. – 548 стр.

17. Одегов Ю.Г., Руденко Г.Г. Экономика труда. Учебник. – М.: "Волтерс Клувер", 2011- 800 стр.

VI. Ўқув қўлланмалар

18. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг 2010 йил 12 ноябрдаги қўшма мажлисидаги "Мамлакатимизда демократик ислоҳотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси" мавзусидаги маърузасини ўрганиш бўйича ўқув-услубий мажмуа. - Т.: "Иқтисодиёт", 2010 - 281 б.

19. Жданкин Н.А. Мотивация персонала. Измерение и анализ. Учеб.-практ. пособ. – М.: Финпресс, 2010 – 272 стр.

20. Рязанцев С.В., Ткаченко М.Ф. Мировой рынок труда и международная миграция. Учебное пособие. – М: "Экономика", 2010 - 303 стр.

21. Акбаров А.М., Ирматова А.Б. «Меҳнат иқтисодиёти» фани бўйича таълим технологияси «Иқтисодий таълимдаги ўқитиш технологияси» сериясидан. -Т.: ТДИУ, 2010 - 411 б.

22. Ходиев Б.Ю. ва бошқ. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик: ўқув қўлланма. – Т.: ТДИУ, 2010. – 267 б.

23. Экономика Узбекистана. Информационно-аналитический обзор .- Т.: Проект ЮСАИД. 2008.

24. Кибанов А.Я. Управление трудовыми ресурсами. Учебное пособие. – М: "Инфра-М", 2010 - 284 стр.

25. Ўзбекистонда касаначилик: ташкил этиш имконияти ва ривожланиш тажрибаси (қонунчилик ва амалиёт). Ўқув-услубий қўлланма. –Т.: Ўзбекистон

Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги. 2008. - 123 б.

VII. Статистика тўпламлари маълумотлари

26. Ўзбекистон Республикасини ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш асосий кўрсаткичлари.

27. Статистический ежегодник регионов Узбекистана. 2011. –Т.: Госкомстат Узбекистана. 2012. - 130 стр.

28. Статистическое обозрение Узбекистана. 2006-2011.

29. Узбекистан в цифрах. 2011. – Ташкент, 2012. – 64-88 стр.

VIII. Интернет сайтлари

30. www.gov.uz – Ўзбекистон Ресапубликасининг давлат портали.

31. www.mehnat.uz – Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги сайти.

32. www.mineconomu.uz – Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлигининг сайти.

33. www.lex.uz – Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигининг қонунчилик ҳужжатлари сайти.

34. www.stat.uz- Ўзбекистон Республикаси Статистика бўйича давлат қўмитасининг сайти.